

MARIA PILAR PEREA

CARTES DE RAMON CLAVELLET, JOAN PALOMBA
I JOAN PAIS A ANTONI M. ALCOVER

El volum VII del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLC) dóna notícia del viatge que Antoni M. Alcover (Manacor 1862-Palma 1932) dugué a terme a terres alguereses, del dia 23 al dia 25 de juliol del 1913, amb la finalitat d'aplegar material dialectal per al seu projecte *Estudi especial de la conjugació*, que s'editaria —incomplet— amb el nom de *La flexió verbal en els dialectes catalans*.

Els contactes d'Alcover amb l'Alguer, però, s'inicien a les acaballes de l'any 1901. Posteriorment, el 1906, una representació de l'Alguer —a través d'Antoni Ciuffo (més conegut en terres catalanes amb el pseudònim de Ramon Clavellet), Joan Palomba i Pier Enea Guamerio, catedràtic de la Universitat de Pavia, que hi assistí representant de la seva Universitat— va participar en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, que tingué lloc a Barcelona entre els dies 13 i 18 d'octubre. Aquest congrés acollí un nombre important de participants i comptà amb representacions de tots els Països Catalans, com ho manifesta la procedència dels congressistes i el títol de les diverses comunicacions que s'hi van presentar.

Els inicis reals de les relacions d'Alcover amb l'Alguer —i, en primer lloc, amb Antoni Ciuffo— es remunten, com s'ha dit, al desembre de 1901, any en què el folklorista català Rossend Serra, vicepresident del Centre Excursionista de Catalunya, facilità el coneixement epistolar d'ambdós personatges¹, que transcendí *de facto* en la carta, datada el 28 de febrer de 1902, que el poeta alguerès adreçà al filòleg manacorí (vegeu annex 3, carta I), on expressava el desig d'establir relacions i contactes entre l'Alguer i Catalunya. Alcover s'apressà a publicar aquesta lletra en el tom I (pp. 50-52) del BDLC, sota l'encapçalament *L'Obra del Diccionari a la gran illa de Sardenya*. A més del convit als algueresos a participar en el seu projecte lexicogràfic, aquesta lletra resultà emblemàtica per manifestar la conservació del dialecte alguerès a Sardenya i per mostrar el seu interès en l'Obra del Diccionari.

La carta de Ciuffo es conserva, juntament amb altres cartes i targetes postals seves, i també amb cartes i targetes postals de Joan Palomba i de Joan País, a l'arxiu d'Alcover, ubicat a la biblioteca de Francesc de B. Moll². Les cartes —tres de Ciuffo, a més de quatre targetes postals, dues cartes i dues targetes postals de Palomba i dues cartes de País— estan incloses en una carpeta encapçalada amb els mots "Cartes de Ramon Clavellet (Ant. Ciuffo, Juan Palomba y altres de l'Alguer)". L'expressió 'altres de l'Alguer' fa referència, òbviament, a Joan País i també a Ignazi Ciuffo, pare de Ramon Clavellet, que, el 1909, adreçà una carta a Alcover.

Els contactes epistolars que Alcover mantingué amb els tres personatges algueresos fou desigual, tant temporalment com pel que fa al tipus de relació establerta: de caràcter discontinu amb Palomba (s'estén del 1906 al 1914, amb un buit des de l'any 1908 fins al 1914, moment en què Palomba escrigué a Alcover la darrera carta que es coneix), per bé cal recordar que fou Palomba qui allotjà Alcover a casa seva el 1913, durant l'eixida per aplegar formes verbals alguereses. Més breu fou, però, la relació epistolar amb País: del 1906 al 1907, i limitada a dues cartes. Per contra, sembla que Alcover mantingué una relació amicalment i epistolament més intensa amb Ciuffo (de l'any 1902 al 1908). Amb tot, és estrany que, malgrat aquest contacte més estret, Alcover no donés notícia de la mort del seu amic, per bé que publicà el 1924 el seu *Folklore alguerès*, sense fer cap comentari de la manca d'informació que, des del 1909, existia.

En efecte, les pàgines del *Bolletí* (1924) recullen també una part de l'obra folklòrica de Ciuffo, editada amb el nom de *Folklore alguerès aplegat d'Antoni Ciuffo*. Alcover, a més de donar una breu notícia històrica de la ciutat de l'Alguer, quan fa referència a l'autor, indica que es tracta d'un escriptor alguerès —pel seus mots no s'extreu si és viu o mort— que fa més de vint anys que els envia una "interessant replega de llegendes, cançons i costums d'Alguer". Davant l'interès dialectològic d'aquests materials, Alcover en publicà una selecció amb la finalitat última d'aprofitar-los per a l'elaboració del *Diccionari*.

Amb les informacions incloses en les cartes esmentades, el present article té l'objectiu d'il·luminar alguns punts obscurs de les relacions que van existir entre Alcover i aquests tres membres de La Palmavera algueresa. No es pretén, però, d'aprofundir en la tipologia interna ni en la dinàmica externa dels personatges, la qual cosa requeriria més espai del que ara es posseeix. Les lletres inclouen, d'una manera més o menys directa, el desig general d'una renaixença cultural a l'Alguer, manifestada a través dels ideals personals de Palomba, Ciuffo i País. S'hi esmunyen també els seus neguits filològics, la proble-

màtica de la representació gràfica dels sons de l'alguerès, la voluntat d'adoptar unes normes ortogràfiques aptes per plasmar les modificacions sonores d'aquest dialecte i, per tant, la necessitat de la seva unificació ortogràfica amb el català del Principat. Es manifesta també l'interès pels temes folklòrics i lingüístics, i la necessitat de rebre suport —especialment de caràcter material— de Catalunya. D'altra banda, s'introdueix la problemàtica generada entre Palomba i Pais arran de la publicació, el 1906, de la *Grammatica del dialetto algherese odierno* per part del primer. Aquest conflicte s'incrementa quan Pais rep la notícia que la seva participació en el Primer Congrés de la Llengua Catalana ha estat denegada.

Des d'un punt de vista literari, una de les cartes de Ciuffo inclou diverses poèsies, en alguns casos primeres versions d'alguns dels poemes que van ser publicats el 1096 a *La conquista de Sardenya* i també en altres publicacions periòdiques del Principat, com ara a la revista "Catalunya"; en altres dos casos, sembla tractar-se de poemes inèdits. L'adjunció de material poètic i folklòric és ben usual en l'intercanvi epistolar entre algueresos i catalans, atès que s'establí un corrent recíproc de demandes i oferiments que comprenien, com es pot deduir de les cartes transcrits, diversos tipus de materials: llibres, periòdics, revistes, etc.

Complementàriament, les darreres notes que Ciuffo adreçà a Alcover al llarg del 1908 són les últimes notícies que es tenen d'aquest personatge. Des de finals d'aquest any, es produeix el silenci definitiu d'Antoni Ciuffo en les seves relacions epistolars, tant pel que fa a destinataris catalans com algueresos. En darrer terme, la carta del seu pare, Ignazi Ciuffo, dirigida a Alcover, escrita el 4 d'octubre de 1909, permetria d'hipotetitzar que la mort de Clavellet hauria pogut tenir lloc al llarg del 1910³. Una versió lleugerament diferent d'aquesta carta fou rebuda per Rossend Serra, amb una data més tardana, el 29 de novembre de 1909⁴. El contingut, escrit també en castellà barrejat d'italià i català, és gairebé idèntic, bé que una mica més breu. El text encomana en tots dos casos, però, la inquietud i la preocupació del pare davant l'absència prolongada de notícies del seu fill.

La transcripció de les cartes i targetes postals que apareixen en els diversos apèndixs ha estat feta respectant fidelment l'ortografia i la puntuació dels originals. La disposició es basa en un ordre cronològic, de manera que alternen en alguns casos cartes i targetes postals.

A més de les relacions d'Alcover amb Palomba, Pais i Ciuffo, les cartes contenen altres informacions addicionals que no deixen de posseir el seu interès: d'una banda, cal esmentar la còpia de la carta de Palomba, feta pel mateix Ciuffo, com a ressenya del seu llibre de

poemes, *La conquesta de Sardenya* —vegeu apèndix 5; d'una altra, en relació amb Alcover, les observacions que escriu Jaume Pasqual, possiblement el seu secretari en aquell moment, en unes notes al peu de la carta que li envia Ciuffo l'abril de 1902⁵. Sembla que Pascual tenia cura de la correspondència d'Alcover i la hi trametia. Cal tenir en compte que, quan Ciuffo va escriure a Alcover, aquest era de viatge —es tracta de l'eixida realitzada del 9 d'abril al 14 de juliol de 1902— per una bona part del Regne de València, de Catalunya i del Rosselló. En aquesta excursió es va aturar a noranta poblacions per fer-hi recerca dialectal, conferències de propaganda o ambdues tasques a l'hora (Moll 1962: 68).

Les informacions que inclou Jaume Pasqual són diverses: fan referència a altres cartes enviades per possibles corresponsals que o bé accepten de bon grat la tasca encomanada, com ara el rector de la Corriu, D. Ramon Camps Rector, o bé, com D. Ambrós Carabó, sacerdot de Maó, refusen desenvolupar-la per raó de les ocupacions múltiples que han de desenvolupar. D'altra banda, algunes cartes d'altres corresponsals comuniquen l'adhesió de nous col·laboradors. Pel que fa a altres informacions d'interès, Jaume Pasqual informa tant del bon desenvolupament de l'edició del *Bolletí* com d'algun esdeveniment local, que ratlla la tafaneria: es tracta en aquest cas dels trets que disparà —sense encert, però— D. Lluís Martí a Ricart Salvà “perquè el dia abans en el Líric, l'havia posat en ridícul amb una comedia Antich Mundi!”.

El present article s'estructura en quatre parts. Les tres primeres parts desgranen les referències que apareixen, respectivament, en els fonts epistolars de Joan Palomba, de Joan País i d'Antoni Ciuffo, bo i enriquides amb altres observacions complementàries que reforcen les informacions unidireccionals d'aquestes cartes sense resposta adreçades a Alcover. La darrera part està dedicada als apèndixs, on es transcriuen les cartes i targetes postals dels tres algueresos esmentats i, en els apèndixs 4 i 5 s'inclouen, respectivament, la carta del pare de Ramon Clavellet i la còpia de la carta de Joan Palomba, feta per mà del mateix Clavellet, en relació amb la publicació de *La Conquesta de Sardenya*.

1. Joan Palomba (l'Alguer 1876-1953)

Malgrat que en la primera carta que Palomba adreçà a Alcover no consta la data, hi ha una anotació del destinatari que indica quan n'escrigué la resposta: el 16 setembre de 1906. Abans del Congrés, Palomba va escriure a Alcover, com a president del *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, per demanar-li de poder partici-

par-hi i presentar-hi la gramàtica i el diccionari que havia escrit.

A més d'aquesta sol·licitació, un dels temes col·laterals que s'hi inclou és el desig de veure renéixer la llengua catalana a l'Alguer. Aquesta expressió, repetida també per Pais i Ciuffò, entra de ple en el moviment cultural de la primera renaixença algueresa, que sorgí a l'Alguer a començaments de segle (1898-1908)⁶ i que es plasmà en una voluntat de reivindicació de la seva identitat cultural i lingüística. Com és sabut, el moviment de La Palmavera va ser impulsat per Eduard Toda, cònsol tarragoní destinat a Càller, i per Joseph Frank, hereu de l'ideari de Toda, el nom dels quals apareix esmentat en dues de les cartes de Ciuffò —cf. apèndix 3, cartes I i III.

La temàtica d'aquesta carta se centra bàsicament en el Congrés; d'una banda, Palomba sol·licita de participar-hi amb totes les despeses pagades, per raó de les condicions econòmiques precàries derivades de la seva professió; d'una altra, pel que fa a la temàtica de la seva comunicació, indica que, a més de presentar la gramàtica i el diccionari, té la intenció d'escriure un discurs de tipus filològic relacionat amb els seus treballs. No és desconegut que la gramàtica de Palomba, publicada a Sàsser el mateix any del Congrés, suscità polèmiques i recels entre els membres de La Palmavera i, en especial, afectà profundament les relacions de Palomba amb el seu cosí Joan Pais. Quant a l'al·lusió al Diccionari alguerès-català-italià⁷ "al qual no he encara dat l'ultima mà, ma que esper de puguer finir fra brevíssim temps" (Palomba: 1908), sembla que aquest treball fa referència al *Lessico*, obra inèdita⁸ de 144 pàgines.

Més endavant, el 23 setembre de 1906, a través d'una targeta postal, escrita a l'Alguer, que, com indica el mateix Alcover, no calgué contestar, Palomba li comunicà la decissió de la comissió tècnica⁹ del Congrés, que li anunciava que l'havia convidat a participar-hi i li donava detalls sobre les condicions del viatge, les quals suposaven —arran de la seva demanda prèvia— el pagament de totes les despeses. Bé que hi ha certa incertesa en relació amb la selecció dels representants algueresos al Primer Congrés de la Llengua Catalana¹⁰, sembla que, almenys Palomba, seguí una via normalitzada d'inscripció.

La targeta següent, enviada el 31 de desembre de 1906, es limita a expressar a Alcover desigs de bones festes i d'un bon any. A partir d'aquest escrit, sembla que s'obre un interval de vuit mesos sense que es reprenguin les relacions epistolars entre ambdós personatges. L'1 d'agost de 1907, Palomba, amb una carta que fou contestada el 6 novembre, es disculpa del retard a adreçar-se a Alcover per raó de les ocupacions derivades de la seva professió i de la dedicació als seus

estudis. Com a mostra d'afecte, indica que li dedicarà l'exemplar de la segona edició de la seva gramàtica, que estarà escrita en català¹¹. La dedicatòria, però, és en italià.

Gràcies a la gentilesa d'August Bover, que ens cedí aquest material, podem incloure la resposta d'Alcover a la carta de Palomba, on agraeix la dedicatòria i contesta les qüestions que Palomba li plantejava en relació amb el pagament de la subscripció al BDLC.

Palma, 6 novembre, 907

Amich estimat: arribat d'Alemània, trob la seua carta de 1 d'agost. Si que'm sap greu no haverla vista fins ara. Jo li agraesch de tot cor la dedicatòria que m'escriu que vol posarme de la 2^a edició de la seua gramàtica. En quant a n'el pagament del Bolletí, els segells italians no tenen valor a Mallorca. Ja li escriuré més envant un medi per fer efectiu dit pagament sens gayre molèstia de part de vostè.

Son afectíssim,

Antoni M. Alcover

Palomba, d'altra banda, suggereix que a finals del mes d'agost d'aquell mateix any té la intenció d'anar a Barcelona. No es té notícia, però, de la realització d'aquest viatge. Es coneix, en canvi, que Palomba visità Barcelona el maig de 1909¹² per fer conferències a l'Ateneu Barcelonès, a l'Associació Universitària i al Centre Excursionista de Catalunya. En la darrera carta, escrita el 7 de febrer de 1914, que fou resposta el 13 juliol, Palomba adreça a Alcover salutacions cordials, però no inclou cap altra mena de contingut. Cal recordar, que un any abans, Palomba, havia hostatjat Alcover durant la seva estança a l'Alguer. D'altra banda, hi ha constància que la seva participació en l'Obra del Diccionari és força activa: l'any 1915 duia lliurades a la calaixera d'Alcover unes dotze mil paraules (BDLC, VIII)¹³.

2. Joan Pais i Melis (l'Alguer 1985-Càller 1964)

Segons les informacions que conté la carpeta de l'arxiu Alcover, la correspondència de Joan Pais, president de l'*Agrupació Catalanista de Sardenya*¹⁴, amb Antoni M. Alcover es limita a dues cartes.

La primera fou escrita a l'Alguer el 29 de setembre de 1906. Aquesta carta fou reproduïda a Scanu (1970) en la part dedicada a "Vida i Obra de Joan Pais i Melis", que prologa la *Gramàtica algueresa* de Pais, publicada a Barcelona el 1970. No s'hi esmenta si hi va haver resposta i, en efecte, no n'hi hagué de manera immediata, com afirma Pais

en la carta, dirigida a Rossend Serra, escrita el 19 d'octubre¹⁵ de 1906:

"Moltas mercès per la carta que ha tengut la bontat de m'escriure y a la qual, dich el ver, no he contestat lego, perquè esperava que nos serian [sic] coneixuts personalment. Ma, al contrari, lo Congrès és ja acabat y'l sou amic Pais se troba encare a l'Alguer perquè, no obstant jo hagi escrit a mossèn Alcover, com vostè m'ha dit, no he tengut, però, ninguna resposta!"

I també en la carta que li adreça el 30 d'octubre¹⁶, que traspua un to ple d'amargor:

"Li he dit [referint-se a Serra] que m'han fet injustícies, y és ver. Lo comitat del Congrès no s'és dignat de me fer un convit. Y quant jo, després que he sabut que Palomba havia tengut facilitats per viatge, etc., he escrit al reverent Alcover, no n'he tengut ninguna resposta! Y ara sol, després de tante temps, aquell "senyor Alcover" me respon en un modo curiós y també en un bocí de cartolina postal...! , diurían en italià ara, parodiant els versos d'Ariosto... Se me fa'l rifitüt del convit y me s'escriu en un tros de cartolina postal, perquè a la posta puguin lligir y saber lo que no deun de saber...!"

Pais, en la seva primera carta, es dirigeix a Alcover —sembla que seguint les indicacions de Serra— per demanar-li la participació en el Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana. Justifica el seu desig pel fet que de fa uns set anys —des del 1899¹⁷, doncs— ha compilat una gramàtica algueresa, però no ha pogut publicar-la per raó que, essent encara estudiant de farmàcia, les seves possibilitats econòmiques són escasses.

Com a tema recurrent¹⁸, i amb al·lusions més o menys directes al plagi, sorgeix el conflicte amb el seu cosí Joan Palomba¹⁹. Segons afirma Pais, "un cert" Joan Palomba havia vist el manuscrit de la seva gramàtica i n'havia volgut fer una altra, però no fent servir la grafia catalana, sinó amb la que proposava Ascoli²⁰ en l'Arxiu Glotològic, fet que Pais considerava un error²¹. Pais, a més, declara que, com que Palomba està ben situat econòmicament, ha pogut publicar abans que ell la seva gramàtica, la qual cosa no significa que l'hagués començada més aviat²². De fet, Pais ja havia parlat de la seva existència uns anys enrere amb Rossend Serra²³ i Pagès i Benet Roure i Barrios.

Com a criteri de selecció, i davant la seva voluntat de participar en el Congrès, Pais proposa a Alcover de transcriure el més clarament possible la seva gramàtica i d'enviar-la, manuscrita, al Congrès. Així, els membres que formaven part de la comissió tècnica podien valorar quina de les dues —la seva o la de Palomba—tenia més mèrit. La pro-

posta sembla que arribà masa tard —la seva carta és del 29 de setembre—, atès que el Congrés s'inaugurà el 13 d'octubre i, de fet, la selecció de congressistes ja estava feta.

En la postdata, Pais fa unes observacions lingüístiques interessants: indica que escriu en alguerès per tal que Alcover pugui apreciar les diferències que existeixen entre aquest dialecte i el català. Precisa, però, que l'alguerès que utilitza no és la parla del poble, sinó un alguerès, diguem-ne, literari, atès que el del poble varia una mica.

Sense fer al·lusions a la carta anterior, i obviant el tò critic que rep la resposta d'Alcover a través de les lletres que adreça a Serra, el segon escrit de Pais, encara estudiant de Farmàcia, està datat el 22 de setembre del 1907²⁴ i, com consta en lletra d'Alcover, fou contestat el 6 de novembre del 1907. Es tracta d'una carta on Pais demana consell en relació amb determinats aspectes gràfics que ha de prendre en consideració en l'elaboració no només de la gramàtica algueresa —la seva *Grammatica del dialetto moderno d'Alghero*— a què havia fet esment en la carta anterior, sinó també d'una *Antologia de prosa i versos algueresos* i d'un diccionari alguerès que tenia intenció de publicar en acabar la gramàtica. Al llarg del prolongat procés d'elaboració d'aquesta obra, que l'autor no arribà a veure publicada, Pais demana amb freqüència el consell d'amics erudits de Barcelona, entre els quals cal esmentar —a més de Rossend Serra i Pagès— Domènec Martí i Julià, Benet Roure i Barrios, Baldri Tarrida i Puig, noms que el mateix Pais cita en el prefaci manuscrit de la seva gramàtica.

El motiu de la consulta és principalment el dubte generat en relació amb la representació gràfica de certs sons que, en la seva opinió, s'han corromput a causa de les influències dels dialectes sards i de l'italià. No es coneix directament la resposta d'Alcover, però n'hi ha notícia indirecta a través de la carta que Pais adreça a Rossend Serra el 2 de setembre de 1907. La carta sembla suggerir que existeix, però, certa discrepància entre les opinions de Serra i d'Alcover pel que fa a la representació de determinats sons; i sembla que Pais s'inclina més aviat per l'opinió de Serra quan diu:

"Contemporàniament a vostè, per gust, jo he escrit també a mossèn Alcover, el qual, respecte a certas consonants que en alguerès no pronunciem més, diu que fóre millor escriurelas. Y segons ell tindriam d'escriure, per ex.: *acte*, *director*, *administrar*, *objecte*, *aptitud*, etc. Qu'en diu, vostè? En tot el resto mossèn Alcover va plenament d'acordó ab vostè, però en axò no la pensa igualment. Y, dich el ver, a mí me va més lo que diu vostè que lo que diu aquell, perquè, segons mí, las letras que no se pronuncian no se deuen escriure".

En l'escrit adreçat a Alcover, Pais fa constar certes particularitats fonètiques que presenta l'alguerès: el canvi en *r* de la *l* intervocàlica i de la *l* dels grups consonàntics *bl*, *cl*, *fl*, *gl*, *pl*; el canvi en *l* de la *r* que es troba davant de consonant; el canvi en *r* de la *d* intervocàlica i també el canvi en *r* de la *d* que precedeix una altra *r*. Indica també la introducció del so [tz] en alguns mots catalans: *braja* (brasa), *brajer* (braser)²⁵, la presència del so [ts] en algunes paraules catalanes i en totes les que provenen de l'italià; i l'adopció, per influència italiana, del so [ts] al grup *sc* de moltes paraules. Pais, en aquests casos, dubta entre plasmar o no les esmentades modificacions fonètiques en l'escriptura, per bé que suggereix que, tractant-se d'un material eminentment pràctic, la seva gramàtica no hauria d'incloure moltes regles de pronúncia i que seria més convenient d'escriure les consonants tal com es pronuncien i només indicar els canvis en determinats casos, com ara en la formació del femení, en la formació del plural, en la flexió verbal i en la derivació.

A més, Pais declara que la finalitat de la seva gramàtica és l'aprenentatge del català mitjançant l'alguerès. Amb aquest objectiu té intenció de posar al costat de cada forma algueresa la solució catalana corresponent, i justifica aquesta opció pel fet que els algueresos no estan avesats a llegir en català sinó en italià. Per aquest motiu, s'inclinaria per escriure els mots de la manera més simple possible.

Pais, tot i aquestes declaracions, requereix el consell d'Alcover, al·legant la seva coneguda competència en matèria lingüística, encara que, en realitat, com indica a Serra, la consulta sigui simplement "per gust". Per tant, és molt probable que tingui un caràcter més aviat retòric l'expressió: "Un sou consell per a mi serà un orde y faré lo que a V. plaurà millor". En darrer terme, Pais demana a Alcover la referència d'"una bona gramatica y un bon diccionari català", per tal de poder-los consultar en l'elaboració dels seus treballs, així com la manera de poder obtenir els treballs llegits en el Primer Congrés, que l'ajudarien extraordinàriament en la compilació des seus projectes. Com ja havia fet uns anys enrere Ciuffò —cf. la carta de l'abril de 1902—, i molts anys abans Joseph Frank —en una carta adreçada a Milà i Fontanals el 18 de març de 1868—²⁶ els intel·lectuals algueresos reclamen obres de referència en català —gramàtiques i diccionaris— que els permetin no només de solucionar els dubtes en relació amb el català del Principat sinó també les seves pròpies problemàtiques lingüístiques. Una manera de resoldre aquest problema és la compilació d'una gramàtica algueresa, però el dilema se centra en la plasmació dels aspectes ortogràfics i la seva vinculació amb les normes —en aquell moment encara no sistematitzades, però— del català continental.

Pel que fa a les opinions alguereses del moment en relació amb la representació ortogràfica de la fonètica algueresa, Scanu (1970) apunta l'existència de tres possibles tendències entre els diferents membres de La Palmavera: d'una banda, una tendència purista, representada per Ciuffo i De Giorgio Vitelli, que desitjaven crear un registre literari alguerès i que adaptaven en bona part, per aquest motiu, les normes gramaticals catalanes²⁷; d'una altra, una postura conservadora, preconitzada per Antoni Adami i Michelino Dore, que suposava la necessitat que l'alguerès adoptés la grafia italiana. Finalment, una posició eclèctica, representada per Joan Pais i Carmen Dore. Nughes (1996: 35) suposa que Palomba, no esmentat per Scanu, devia adoptar aquesta tercera actitud, segons la qual es conservava tot el lèxic viu del parlar alguerès i les construccions sintàctiques pròpies, però s'aplicava l'ortografia del català literari.

3. Antoni Ciuffo (Ramon Clavellet) (Sàsser 1879–Barcelona? 1910?)

La primera presa de contacte epistolar entre Antoni Ciuffo, alguerès d'adopció, i Antoni M. Alcover va tenir lloc a través de la carta que Ciuffo li adreçà el 28 de febrer de 1902, i que es publicà en el volum I del BDLC. Cal, però, com s'ha indicat en la introducció d'aquest treball, destacar el paper de Rossend Serra com a intermediari de la seva relació.

En aquesta carta, Ciuffo, d'una banda, exposa la necessitat de conservar l'alguerès a Sardenya i, d'una altra, en detecta la corrupció per raó de la influència dels dialectes sards i de l'italià. Aquest concepte és reprès més endavant per Pais²⁸ en la segona carta que adreça a Alcover. Tot amb tot, aquesta devia ser una idea força estesa entre el grup d'intel·lectuals de La Palmavera. En nom d'aquest grup de joves interessats en la seva llengua —i d'aplegar-ne el folklore, els costums i les tradicions—, Ciuffo declara la seva voluntat de participar en el projecte lexicogràfic d'Alcover, del qual es va assabentar a través d'un seu amic de Vilanova i la Geltrú, que l'havia informat que a Catalunya hi havia la voluntat d'elaborar un diccionari "completo de la sua llengua".

Aquest desig de participació de Ciuffo li permeten de consolidar els seus estudis sobre el folklore alguerès, que són una continuació dels que iniciaren, a finals del segle XIX, Toda, Morosi i Guarmerio. I per aconseguir aquest desig, Ciuffo es compromet a trametre a Alcover notes folklòriques escrites "com nosaltros parlam, aixó es, com jo li escrif". Aquest sembla un punt de discrepància en relació amb l'algue-

rès epistolar emprat per Pais, com es pot extreure dels seus comentaris sobre la llengua inclosos en l'apartat anterior.

La primavera d'aquell mateix any, Ciuffo, invitat per Eduard Toda, havia visitat Barcelona per primer cop arran de la celebració dels Jocs Florals²⁹. Tanmateix, l'assistència a aquest certamen es frustrà a causa de la prohibició que en féu l'autoritat militar, que va postergar la seva celebració a la tardor a Sant Martí del Canigó. Ciuffo pronuncià, però, com a soci delegat a l'Alguer del Centre Centre Excursionista de Catalunya, una conferència sobre folklore alguerès.

En la segona carta, escrita a l'Alguer dos mesos més tard, l'abril del 1902, i contestada l'1 d'agost, Ciuffo comunica a Alcover la rebuda de la seva *Lletra de convit*, de las *Rondallas mallorquines*, dels tres números del *Bulletí del diccionari* i dels sis de *La Roqueta*. Una informació d'aquestes característiques es troba en la carta que Ciuffo adreçà a Serra: "He recivít de mossèn Alcover exemplars de la sua Lletra de convit i bolletins del Diccionari. Esperem que també a l'Alguer se fassi calqui cosa per aquesta magna obra. Ara estem recollint rondallas algueresas."

Segons Armangué (1996:69), aquesta carta està datada el 8 d'abril de 1901. Sembla, però —atès que el desembre de 1901 tant Alcover com Ciuffo agraien a Serra el contacte establert i que existeix un paral·lelisme amb la carta que Ciuffo adreçà a Alcover el 1902—, que la lletra dirigida a Serra cadria datar-la un any després: l'abril de 1902.

En ambdues cartes es manifesta l'interès suscitat per la *Lletra de convit*. Ciuffo suggereix que Alcover, per promoure la participació en la seva obra lexicogràfica, hauria de fer conferències de propaganda a l'Alguer³⁰. La carta indica que Alcover tenia intenció de desplaçar-se a a aquesta localitat sarda el mes de juny d'aquell mateix any; i Ciuffo li proposa l'itinerari més curt: Palma - Marsella - Agaci (Córsega) - Port de Torres (Sardenya) - Sásser - Alguer. Amb les informacions que es posseeixen fins ara, no hi ha constància que aquest viatge es dugués a terme³¹. Pel que fa a la possible resposta dels seus compatriotes, Ciuffo esmenta dues actituds contràries: des de gent indiferent i desinteressada fins a joves³² que, per contra, creuen "en lo despertament literari del Alguer", estan esperançats en el demà i respondrien amb entusiasme a la crida d'Alcover. Ciuffo, en relació amb la seva participació en l'Obra del Diccionari, proposa de centrar la seva tasca de recopilació en la llengua viva³³ i en la variació que experimenta l'alguerès en relació amb el català peninsular, i tramet a Alcover algunes notes sobre folklore alguerès que ja eren conegudes per Rossend Serra a través del *Centre excursionista de Catalunya*, el *Bolletí* del qual n'havia publicat un assaig el mes de març.

A través de les seves cartes, Ciuffo, home que conjuminava l'idealisme amb el pragmatisme, dóna a conèixer a Alcover les seves realitzacions i els seus projectes. Així, a més d'esmentar la publicació d'una carta seva a "La Veu de Catalunya" el 19 de març de 1902, manifesta la voluntat d'editar un llibre que reuneixi "una cinquantena de vistas fotogràfiques regardant l'Alguer en los sous avansas històrichs, és á diure: murallas, torras, iglesias, santuaris, monuments, fabricats antics que recordin calqui cosa del catalans", amb el text explicatiu redactat en alguerès. Es desconeix si aquest llibre anà més enllà d'un simple projecte. En darrer terme, i fent-se ressò d'altres demandes de les mateixes característiques, Ciuffo demana a Alcover on podria trobar un diccionari mallorquí, atès que té certes dificultats per comprendre el lèxic d'algunes de les rondalles que el canonge manacorí li havia enviat. D'altra banda, Rossend Serra s'havia compromès a enviar-los la gramàtica de Pompeu Fabra³⁴. L'epistolari de Serra, a través de les cartes que li adreça Pais, conté un parell d'al·lusions a la tramesa d'aquesta gramàtica³⁵.

La tercera carta, datada de l'abril de 1903, és d'un valor extraordinari atès que, d'una banda, aporta els prolegòmens del desig de partida de Ciuffo de l'Alguer i, d'una altra, n'inclou dues poesies inèdites. El tema central d'aquesta carta és l'ansia de marxar de l'Alguer. A través d'una lletra plena de prec, súpliques i lamentacions, Ciuffo demana l'auxili i la protecció d'Alcover, i que tingui a bé de facilitar-li una feina. Sol·licita, invocant la seva caritat cristiana, i amb un to excessivament planyívol, que li faciliti d'entrar d'escrivent en algun despax.

Per bé que Nughes (1991a, 1991b: 9 i 1991c: 68) suggereix les possibles causes de la decisió de Ciuffo d'abandonar l'Alguer, sembla que les motivacions de la seva partida són dibuixades amb claredat en aquesta carta: "És difícil, molt difícil la vida en Sardenya; en aquesta terra morta, sense iniciativa; en aquesta terra selvatja y bárbara encara, en aquesta Castella italiana". Una de les dificultats principals és que no troba feina enlloc i Ciuffo no pot competir amb altres candidats per raó de la seva manca d'estudis. Aquestes dificultats s'agreguen a causa de la seva escassa formació acadèmica, pal·liada només parcialment a través de la seva formació autodidacta: "Tota la mia instrucció se redueix á las cinch classes del Gimnasi que jo he freqüentat á l'Alguer, baix la direcció del distingit Professor é inspirat poeta alguerés En Joseph Frank (a. C. s.), lo qual comptava entre'ls companys de lletres lo qual comptava entre 'ls companys de lletres del gran Milà y Fontanals. Després hê après de mi mateix francés y castellá y calqui poch de catalá, sobre las obras escritas en aquesta llengua que lo Cónsul En Eduart Toda ha deixat á l'Ajuntament de l'Alguer. Ma no vaig

més enllà." En aquests moments, la necessitat de trobar feina el fan oblidar les seves aspiracions com a poeta, perquè "la mia vida está a travessant avuy una fase ben crítica".

Ciuffo demana que Alcover intervingui activament per posar remei a la seva situació a través d'amics i coneguts seus de Palma—fins i tot sol·licita la intervenció del bisbe Campins. Sembla, però, que Alcover no les inicià o no se'n sortí d'aquestes iniciatives i Ciuffo va haver d'esperar fins el 1906, després del Congrés, per establir-se definitivament a Barcelona.

Pel que fa a la part lírica que adjunta la carta, s'inclouen sengles versions de *Lo cant del txapador*³⁶, signat el 1902, i del *Cant de primavera*³⁷, signat el 16 d'abril de 1902, que, respectivament, corresponen de manera parcial al contingut de *Lo txapador* i d'*Amor y Primavera*, publicades el 1906 a *La conquesta de Sardenya*³⁸. *Lo txapador* presenta una versió més reduïda; *Amor y Primavera* suposa modificacions substancials en relació amb la versió de 1902, tret de la primera estrofa.

D'altra banda, *Vallverd*, signat l'abril de 1902, podria considerar-se un poema inèdit o una primera versió —ben diferent, però— del poema *Vallverd*, que aparegué a "Catalunya" (I, núm 8, 30 d'abril del 1903, pp. 358-360), i que no va ser inclòs a la recopilació de *La conquesta de Sardenya*. En aquest cas, hi ha una discrepància total amb aquesta versió, que està signada el mes de maig de 1902. És ben coneguda la devoció dels habitants de l'Alguer a la Verge de Vallverd, en el santuari del mateix nom, que va despertar des d'antic la composició de cançons i goigs (els *gosos algueresos*)³⁹. De fet, la versió que apareix a Catalunya té un caràcter religiós que no adopta el poema que s'inclou en la carta d'Alcover.

Finalment, cal remarcar la presència d'una altra poesia inèdita, *Divendres Sant*⁴⁰, que Ciuffo havia escrit inspirant-se en les de Mossèn Cinto i amb la qual desitja glossar el seu sofriment —en paral·lel al to queixós emprat en la seva carta. També adjunta una nova poesia, *Los clavells de sanch-y-neu*, signada per Magdalena Blach-Estrella, el 1900, que sembla respondre a una tramesa de materials folklòrics i de cançons líriques.

D'altra banda, Ciuffo fa referència a una carta escrita en resposta a una altra que Alcover li havia adreçat el 27 de març, que no apareix en la carpeta destinada a la correspondència amb l'Alguer en l'arxiu Alcover. En aquesta lletra, el filòleg de Manacor fa preguntes a Ciuffo en relació amb la pronúncia de les vocals àtones de l'alguerès, el qual, al seu torn, li demana si ha rebut la seva tramesa de tres-centes cèdules per al *Diccionari*⁴¹.

A més, d'una manera indirecta, Ciuffo fa referència a *Lo Català*

zes Idioma ò Dialecte?, publicat per Josep Aladern, pseudònim de Cosme Vidal, amb qui havia mantingut contactes epistolars abans del Congrés de 1906, concretament des del 1903. Aquesta obra inclou, en l'apartat dedicat a l'alguerès, una de les poesies de Ramon Clavellet. Ciuffo esmenta també que s'han publicat i que es publicaran altres treballs seus en les revistes "Catalunya" (de Barcelona), "Vida" (de Girona) i "L'ame Française" (del Rosselló).

Finalment, Ciuffo remarca que la seva nova adreça ja no és a l'Alguer sinó a Ocier. Serra també és informat del canvi d'adreça en una carta del 5 de febrer de 1903: "Ja fa mesos que per rahons de família he tengut de mudar del tot la mia residència, donchs no me trop més a l'Alguer ma a Ozieri, pahís situat al bell mitj de l'isola de Sardenya."

Cronològicament, la notícia següent que es posseeix de Ciuffo, almenys entre les pàgines de la carpeta a què s'ha fet referència, és ja de l'any 1906, abans de la celebració del Congrés, a través d'una targeta postal escrita des de Sàsser, el 21 de juny del 1906, que fou contestada el 24 de juliol. Ciuffo, aquest cop, signa com a tipògraf, amb la qual cosa sembla que —almenys momentàniament— ha superat en aquests anys els seus problemes laborals. En efecte, la carta del 9 de juny de 1904, que Pais adreça a Serra, inclou informacions sobre Ciuffo: "Antoni Ciuffo, del qual vostè me demana notícias, are viu a Sàssar ama la família y fa'l tipògraf."

Ciuffo envia a Alcover dos exemplars de *La conquista de Sardenya*, publicada a Sàsser el 1906: un dedicat a Alcover; l'altre per al BDLC. A més d'explicitar l'objectiu d'aquesta publicació —"despertar definitivament lo cultiu del nostre llenguatge y, al mateix temps, soldar un anell més en la cadena de germanor que enllassa los catalans de Italia als de Fransa y d'Espanya"—, Ciuffo demana a Alcover que en faci propaganda als llibreters de Palma.

La carta següent està escrita des de Milà el dia 10 d'agost de 1906, i va ser contestada el 16 setembre. Malgrat que Ciuffo viu a Sàsser, a Milà hi és temporalment formant part d'una comissió de obrers sards per visitar la gran exposició del Sempione¹².

Aquesta carta inclou tres tipus d'informació: en primer lloc, la rebuda dels números del *Bolletí del Diccionari*, a través dels quals tingué notícia de la celebració del Congrés; en segon lloc, la carta d'Alcover del 24 de juliol, en la qual sembla que es permet d'assistir al Congrés a dos companys de Ciuffo, ambdós membres de La Palmarera —Félix Liperi, estudiant de Dret, i Carme Dore, fotògraf. Es tracta, però, d'una informació ambigua, pel fet que cap dels dos no hi fou present. Potser es tracta només de la referència a la seva adhesió, malgrat que el seu nom no és inclòs a la llista. Finalment, Ciuffo esmenta

la rebuda d'un xec de cinc lires, que va retirar personalment de la *Banca Commerciale Italiana*.

Novament, la carta inclou referències als nous projectes de Ciuffo: vol fer una memòria de l'*Exposició Internacional* de Milà com de les altres excursions que farà en aquest viatge, que té la intenció de llegir en el *Centre Excursionista* o en l'*Ateneu Barcelonès* quan arribarà a Barcelona per a la celebració del Congrés.

Pel que fa al Congrés, Ciuffo indica que havia enviat la seva adhesió al Dr. Rubió i Lluch⁴³ i que havia lliurat el títol de la comunicació que hi pensava llegir: *Estudi sobre l'influència del diferents dialectes sards demunt l'alguerès*, que contindrà alhora una defensa "del nostre llenguatge de tota influència estranya."

Els mots de Ciuffo semblen indicar que el mes d'agost encara no estava decidida la data del Congrés. El poeta sol·licita que si aquest té lloc a l'octubre, l'avisin amb prou antelació per tal que hi pugui ser a temps. En efecte, com indica Moll (1962: 77), inicialment el Congrés s'havia de celebrar a les darreries d'abril del 1906, però es prorrogà fins a l'octubre, i encara amb la salvedat "si aleshores s'és restablerta la normalitat a Barcelona, perquè hi havia hagut incidents greus que feien inoportuna de moment la celebració d'un acte catalanista com havia d'esser el Congrés".

D'altra banda, Ciuffo fa referència als exemplars de la *Conquista* que ha d'enviar als Srs. Amengual y Muntaner i agraeix el fet que el BDLC es faci ressò del seu llibre. Indica també totes les ressenyes que n'han fet. "Entant n'han ja parlat, *Juventut*, 26 dejuliol y *Lo Geronès* de 14 del mateix. En parlarà també en Delpont⁴⁴ en un diari de Roselló⁴⁵. Potser amb aquesta carta Ciuffo va incloure també la còpia de la carta de Palomba, inclosa en l'annex 5, en què ressenya *La conquesta de Sardenya*. La lletra està escrita en un paper de carta que conté un membret de Barcelona⁴⁶. No se sap si va ser enviada o potser lliurada en mà. Ciuffo proposa a Alcover de llegir al Congrés aquesta carta i d'altres que ha rebut en lloança al seu llibre de poemes. Sembla, però, que aquesta proposta no fou duta a terme.

Finalment, Ciuffo fa un breu esment de la inauguració de La Palmavera i de les cèdules per al *Diccionari* que havia aplegat i que tenia intenció d'enviar a Alcover. Signa amb el pseudònim de Ramon Clavellet (A. Ciuffo), secretari de l'*Agrupació Catalanista de Sardenya*, nom genèric que designa La Palmavera. Català Roca (1961: 11), però, indica que el secretari d'aquesta agrupació era Carmen Dore.

El 22 de de setembre del 1906, ja a les portes del Congrés, Ciuffo escriu una carta des de Mendris (Suïssa), on es troba convidat per un cunyat seu que hi està establert i on romandrà quatre o cinc setma-

nes. En aquesta lletra fa referència a algunes informacions incloses en a carta escrita des de Milà, pel fet que no està segur que Alcover l'hagi rebuda perquè en aquells moments duia a terme la seva excursió filològica amb el Dr. Schädel⁴⁷.

Pel que fa al Congrés, Ciuffo es mostra complagut en saber que, en nom de la Junta, s'havia convidat Joan Palomba, mestre d'escola de l'Alguer y company seu en el moviment restaurador del dialecte alguerès, i en lloa la figura. Quant al professor Guarnerio, la Junta encarrega a Ciuffo de convèncer-lo per assistir al Congrés, i Ciuffo, amb aquesta finalitat, li adreça una carta que contenia un exemplar de la *Convocatoria*.

Coneixedor de l'interès d'Alcover pel lul·lisme⁴⁸, Ciuffo indica que a Milà, a la Biblioteca Ambrossiana, hi ha un "*libre de contemplació*" de Ramon Llull i encarrega a un amic seu, Rinalt Caddeo, sard resident a Milà, que comprovi si el llibre és complet i que allhora faci una llista de les obres en català que hi ha a la secció de manuscrits. Caddeo⁴⁹, adherit a la Palmavera, havia escrit alguns articles sobre catalanisme, era redactor del periòdic milanès *La Lombardia* i col·laborador de *Il Pensiero Latino*.

És sabut que Ciuffo no retornà a l'Alguer després del Congrés i restà a Barcelona fent de tipògraf per a Josep Aladern (Cosme Vidal) i per al seu germà Plàcid, que el van hostatjar i amb qui visqué importants dificultats econòmiques⁵⁰ —i sembla que també d'indole personal. Els germans Vidal editaven la revista "Catalonia"⁵¹ i Ciuffo, a més de la tasca de difusió de l'Alguer feta a través de conferències, va aprofitar aquesta plataforma per dedicar una secció d'aquesta revista a temes relacionats amb l'Alguer. La secció, sota l'epígraf *L'Alguer. La Sardenya Catalana*, incloïa poesies, temes històrics, observacions gramaticals i notícies sobre el món cultural alguerès. Aquesta publicació es mantingué fins al desembre de 1906, moment en què n'aparegué el darrer número. Segons Plàcid Vidal (1934), un cop closa la revista, Ciuffo decideix "viatjar per Catalunya, València, Balears i Rosselló, visitant intel·lectuals, sol·licitant cabals per a fer una revista intitulada *La Sardenya Catalana*"⁵². Aquesta mateixa petició fou la que s'incloué en les cartes dirigides a Alcover del 14 de març i del 19 d'abril de 1908.

Segons els materials trobats a l'arxiu, sembla que Alcover no rep cap altra documentació escrita per Ciuffo fins el 1908. I en aquest cas, es tracta de notes o targetes postals no gaire extenses. La primera, sense data, i contestada el 14 mars, és una nota que Ciuffo va deixar a casa Manso⁵³, on Alcover s'hostatjava habitualment, després d'haver fet una temptativa frustrada per anar-lo a trobar. És en aquest escrit on fa referència, sense esmentar-la, però, a *La Sardenya Catalana* que vol

iniciar. Li demana el suport econòmic i afirma que ja l'ha obtingut, entre altres, d'Abadal, de Maragall, de Narcís Oller i d'Apel·les Mestres.

Amb desig de trobar Alcover, Ciuffo li indica que tornarà a la tarda o que anirà a acomiadar-lo al port. Això, però, no devia succeir, com queda constància en la nota següent, també sense data, que fou contestada el 19 d'abril de 1908. En aquesta nota Ciuffo fa referència a la targeta que havia rebut d'Alcover on demanava explicacions en relació amb l'obra a què al·ludia en la nota anterior —que feia referència al projecte de *La Sardenya Catalana*. L'1 d'abril de 1908 aparegué en primer número —i darrer— d'aquesta revista, que pretenia actuar com a instrument difusor de la cultura algueresa i paral·lelament com a revulsiu per provocar el 'despertar' o el 'renaixement' entre els mateixos algueresos. Ciuffo demana novament a Alcover suport econòmic per continuar aquesta publicació. L'adreça de Ciuffo era al carrer de Mallorca, núm. 198, seu barcelonina de la redacció i administració de *La Sardenya Catalana*.

Quatre dies després d'haver rebut la carta d'Alcover, el 22 d'abril de 1908, que fou contestada el 25 de juny, Ciuffo indica on cal enviar la quota per a la subscripció a *La Sardenya Catalana*, i confia que ell i Alcover es retrobaran en el Cinquantenari dels Jochs Florals. Amb aquesta nota es clou la relació epistolar entre Ciuffo i Alcover.

A partir d'aquesta data, se sap que Ciuffo, el dia 30 del mateix mes pronuncià una conferència sobre *La Sardenya Catalana* al Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria de Barcelona, i que a Reus, localitat on van néixer els germans Vidal, Ciuffo pronuncià la conferència "Itàlia y Catalunya" el dia 6 de març de 1909 al Foment regionalista, que fou publicada en dues parts per *Foment*, quotidià de Reus (any IV, núm. 128, 12 de març i núm 129, 13 de març de 1909) i sembla que fou també director (cf. Nughes 1991) de les revistes humorístiques locals *La Kabila* i *Lo Campaneret*.

Les notícies sobre Ciuffo es fan progressivament més vagues, amb la qual cosa es justifica la carta que Ignazi Ciuffo, pare d'Antoni Ciuffo, va dirigir, el 4 d'octubre de 1909, a Alcover demanant-li on podia localitzar el seu fill. Aquesta lletra fou contestada l'1 de desembre. El pare de Ramon Clavellet, amoïnats pel silenci del seu fill —no en sap res des del mes de febrer de 1909—, es dirigeix a Alcover en un castellà aigualit d'italianismes i catalanisms, pel fet que sabia "que mismo hijo era suyo intimo amigo". Suposa que el darrer lloc on tenia la residència era a Reus, lloc on residia la família Vidal.

Aquesta carta⁵⁴, juntament amb la que el pare de Ciuffo adreçà a Serra, sembla indicar que des de l'abril de 1909 es desconeixia on era el poeta alguerès. Les notícies s'estronquen des d'aquell moment, tot i

que sembla que a les darreries de la seva vida féu de retratista a la Rambla, que fou la sífilis la malaltia que li provocà la mort i que fou enterrat a la fosa comuna de Montjuïc (Nughes 1991b: 10). S'ignora, però, la data exacta en què aquest fet s'esdevingué. Nughes (1991b: 10) suggereix que la mort de Ciuffo tingué lloc el 1911 o el 1912. Amb tot, sembla que l'absència de notícies des de mitjans del 1909 podrien permetre d'avançar aquesta data al 1910.

Aquestes cartes han permès de perfilar dades parcialment conegudes, de donar a conèixer altres d'inèdites i de refermar l'interès dels algueresos —com a col·lectiu, des de La Palmavera, o individualment, a través de Palomba, Pais i Ciuffo— per la recuperació de la llengua i per normalitzar-la. Amb els ulls posats en el Principat, aquests intel·lectuals pretenien despertar l'ambient cultural i promoure la renaixença cultural i lingüística de l'Alguer. Ciuffo fou qui tingué més interès a aconseguir aquest propòsit des de Catalunya, amb l'objectiu de “despertar la consciència catalana entre els algueresos i cultivar depurant, llur llenguatge” (Clavellet 1906a: 6). Alcover, que establí contactes epistolars amb nombrosos intel·lectuals de l'època, contribueix també a donar a conèixer la cultura algueresa a través de la difusió del seu folklore, del seu lèxic i dels diversos estudis lingüístics, que cobrien àmbits morfològics i fonètics. Tots aquests materials es plasmaren mitjançant els quaderns de camp, el BDLC, les dades de *La flexió verbal* i el *Diccionari Català-Valencià-Balear*.

Maria Pilar Perea
Universitat de Barcelona

APÈNDIXS

Apèndix 1 – Cartes de Joan Palomba

I

Sense data (contestada 16 setembre)

Reverendíssim Senyor,

Perdoni la P.V. Reverendíssima si vene a disturbarlo; ma per l'amor a la meva mare-pàtria antiga y per a la gran simpatia als meus germans allunyats

que de presència desitj de conoxar, le escrif la present carta.

Sabent que V. Reverendissima es lo president del Congrés internacional de la llengua catalana, vulguerà de bon cor acullir las mias pobras paraulas.

V. sa benissim que en un raconet de Sardinya hi ha encara mes de 12.000 animas que vauan orgollosas de parlar la llengua armoniosa de Catalunya.

I jo fill amorós de aquesta terra fedelissima, entussiasmat de veure renaixar la llengua catalana y de dexar a la bona y treballadora Catalunya un modest recort del dialecte algueres moderno, he vulgut escriure una gramatica y un diccionari che vulgariva presentar al Congrés.

Ma dada la distancia que nos separa y las condicions mesquinas de la meva profeció, no me permiti de puguer participar a meas espesas.

Per això he pensat de revolgirme a V. Reverendissima demanant se puch obtenir la manera de puguer participar.

Oltra la gramatica y lo diccionari saria dispost de fer un discurs d'indole filològich en relació als meus treballs.

Cert que la present carta serà presa en consideració.

Ama respecte y gran mercè.

Obseqm. servidor

Joan Palomba y Cano
Mestre d'escola superior
Via Carlo Alberto, n. 8
(Sardegna) Alghero
Italia

NB. Uneix pocas asquelas de adhesió perquè V. se complagui de distribuir las als sous amichs.

Joan Palomba

II -Targeta postal-

L'Alguer, 23 septembre, 1906 (no calgué contestar)

Anvers:

Reverendissim Senyor,

La seva desitjada carte rebuda avuy la tench molt agraïda perquè me rivela l'animo seu tant bó y l'afeció per la bella Alguer. La Comissió tecnica del Congrés, en data del 25 d'Agost, m'ha participat l'invit ab las condicions pel viatge, al qual jo he respost acetant. Per això, com he escrit, esper per la fi del mes l'emport del viatge pel gastos del camí. Jó he decis de partir lo quatre d'octobre.

Revers:

Donchs me recoman a Vostè perquè vulghi solecitar la comissió.
 Ab lo desitj de bersar-li la mà, li donch las gracias y corals salutacions.
 Seu servidor
 Joan Palomba Cano
 mestre scola

Via Carlo Alberto n. 8
 (Italia) Alghero

III -Targeta postal-

(matasegells: 31.Dic.06)
 Al Reverendíssim Mossen Antoni Alcover
 Vicari general del Bisbat de Mallorca
 Palma de Mallorca
 España

B.V. di Valverde - Ricordo di Alghero

Revers:
 [Il·legible] bona pe l'any nou - Bones festes
 J. Palomba

IV

L'Alguer, 1 de agost, 1907 (contestada 6 novembre)

Molt senyor meu,

Estic avergonyit de la manera com he quedat ab Vosté ¿Ma que vol? Nò cregui que sigui per mala voluntat, sino a causa de mes moltes ocupacions de l'escola i dels estudis que me lleven el temps d'escriure an aquelles persones que mai pugueré olvidar.

I tanta es l'estima que jo tinc de vosté que la segona edició de la meva gramatica, en texte català, he pensat molt bé dedicarla mentament a vosté ab la següent dedicatòria:

A
M. A. M. Alcover
che dagli antichi testi
dalle opere letterarie moderne
e dalla viva parlata del popolo
di tutte le terre catalane

*con sapiente opera di filologo
e con amore di figlio
raccoglie il tesoro della catalana favella
preparando alla patria ed a se stesso
un momento
più duraturo del bronzo
questo umile contributo
dalla lontana Alghero
con animo grato
con reverente ammirazione
deida l'autore*

Ab la speransa que la vulguerà agrahir li donc devant les gràcies de l'honor que me fa.

Si Deu vol a la fi del mes vinguere a Barcelona per consultar l'arxiu.

De quant riguarda el "Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana", que he rebut i lligit sempre ab gust li donc també les gràcies, ma el meu plaer es aquell d'esser soci. A l'ufici postal de qui no fauan vallas (vaglia postale) pel motiu que ancara tro l'Italia i l'Espanya la moneda no es de igual valor. Per això no sabent com enviar les dues pessetes li deman: ¿puc enviar sagells italians?

Molts recorts a M. Costa.

Rebi corals salutacions del sou afectm.

Joan Palomba Cano

V

Alguer 7 de febrer de 1914 (contestada 13 juliol)

Corals salutacions

J. Palomba

Istitut G. A. Barrili

Plaza Palermo

Anvers: Genova – Panorama da Castellaccio

Apèndix 2 – Cartes de Joan Pais

I

L'Alguer, 29 de setembre del 1906 (no s'explicita si va ésser contestada)

Molt Reverent Mossèn Antoni M. Alcover

Perdoni, si me present de mi meteix a Vostè, encare que de mi no hagi entès may manco parlarne. Jo só sempre estat y so are un entusiasta de la llengua catalana y admirador de l'activitat literaria y comercial de los fills de aqueixa terra benehita de Deu, que se diu Catalunya. Per això apunt me so ocupat, tot lo qu'he pogut, en fer calqui cosa que tomessi en certa manera de utilitat a la nostra antiga mare y ja de uns set anys he compilat una gramàtica del nostro dialecto. Però no he tengut mai la possibilitat de publicarla, sent jo encare estudiant y trobantme en tals condicions economicas, de tendre cada dia de resolvir lo problema del "viure".

No obstant tot això esperava un bell dia de poguer dar a l'estampa lo meu petit treball, quant un cert Joan Palomba, mestre d'escola, (que ja havia vist la mia gramàtica algueresa manuscrita) volgué ell també compilarme una; no però ama la grafia catalana, ma ama la grafia de l'Artxiu Glotològich, proposta de l'Ascoli. Lo dit Joan Palomba té la moneda y publicarà quant primer la sua gramàtica; jo al contrari no me trob encare en "tals bonas condicions" y, per conseqüència, si no li desplau a V., jo transcriu mes clarament qu'es possible la mia gramatica y l' envich al Congrès, manuscrita. Lo Congrès així poguerá véure qualas de las duas té calqui mèrit.

Que, però, la mia tengui de tendra la precedència en fet de temps adament de la de Palomba, lo dimostrà'l fet que jo ne he escrit als senyors En Rossendo Serra y Pages y Benet Roure y Barrios já de are fa quatre o cinch anys. A'n aquest propòsit no adjuny arrés mes, en l'esperancia que V. se complaurá de me contestar desseguida, primer que transcurri 'l temps estabilit per presentar los treballs al Congrès. He sabut també que en Palomba es estat convidat al Congrès espesat de tot, no solament de viatge. Jo no sé, n' vull saber, qui mèrit tengui o hagi tengut en Palomba; deman sol a V. come President del Congrès si jo també pogueria tendre las mateixas facilitats, que son estadas concididas a en Palomba per prende part al Congrès.

Fiducios de que V. se complaurá de me contestar quant primer, li deman mil excusas si l'he encomodat tant y me firm de Vostè.

Humil^m y Obsq^m servidor

Joan Pais

P.S. He cregut millor de li escriure en el meu dialecto perquè V. vegi ja de are calqui una de las diferèncias que existin entre l'alguerès y 'l català. Noti, però, que aquest no es l'alguerès del popul (= poble), ma l'alguerès, diem així, literari. Lo del pòpul cambia encare un poch.

Lo sou servidor

Joan Pais y Melis

Via Gilbert Ferret, 32

Alghero

Sardegna - Italia

II

L'Alguer, 22 de setembre del 1907 (contestada 6 novembre 1907)

Reverent D. Antoni M. Alcover
Palma de Majorca

Molt Reverent Senyor,

Abans de tot li deman perdó per l'enfado que li port ab aquesta mia carta, y, en l'esperansa que se dignará de m'escoltar, prosegüeix.

Jo tenc intenció de publicar una gramàtica algueresa, a la qual seguirá una petita "Antologia de prosa y versos algueresos" y un diccionari també alguerès. Però, confés la veritat, no sé prendre una decisió per quant resguarda la manera mes oportuna de rapresentar graficament certos sons que se son corromputs en lo nostro dialecto per influencia dels dialectos sardos y de l'idioma italià.

Nosaltros, en fet, havem:

1^{er} cambiat en r la l íntervocalica y l'l dels grupos bl, cl, fl, gl, pl; y per això pronunciem escara, vira, morí, etc. y branch, crar, fror, igrésia, pra, en lloch de escala, vila, molí; blanch, clar, flor, iglésia, pla;

2^{on} cambiat en l la r que se troba adevant de consonant; y per aquesta corrupció proferim velt, solt, alt, etc. en cambi de vert, sort, art, etc.

3^{er} cambiat també en r la d intervocàlica, y es per això que diem vira, carira, mura, en lloc de vida, cadira, muda, etc.; y egualment en r havem cambiat la d que precedeix un ' r; per lo que pronunciem pérra, parrí, vírre, farrí, romír, etc., en cambi de pédra, padrí, vidre, fadrí, dromir (metatesis de dormir);

4^t hem introduït lo sò de la j francesa en algunas paraulas catalanas, com en braja, brajer, etc. per brasa, braser, etc.

5^t havem dat a la c que precideix la e y la i, una sol en pocas paraulas catalanas y en todas las que se introduheixen de l'italià, el sò de la ch castellana, es.: chego, munichipiu, chitadí (= ciutadà), etc. per cego, municipí, citadí, etc.;

6^t havem finalment dat, per influencia italiana, lo sò de la x catalana al grupo se de molts paraulas; es.: xèna, xensa, xiátiga, etc. per scana, scença, sciatica, etc.

Donchs bé, zaquestas corrupcions se tindran de fer evidentas escrivint com pronunciem, encare que se usi la grafia catalana, o se deuran de deixar intactas las consonants ja existentas, encare que corrompudas? Jo no sé si'l parer meu podrà tindre algun valor, mes comun que sigui, jo crech oportú de manifestarlo a Vosté. A mi me pareix que, tractantse de una gramatica practica, no seria'l cas de omplirla de massa reglas de pronuncia; y que millor se-

ria escriure las consonants com las pronunciam; mes, sol en los casos, en que cambian de sò, per propio, deixarlas intactas. Això es, en la formació del feminil, del plural y dels temps dels verbos o dels derivats. Així, escriurém ma-la, fàci-la, cavallers, pintors, valer, molé-ya, ma-je-sa, faci-li-tat, etc. perquè venen de mal, fácil, cavaller, pintor, val, mol, etc., en que la l y la r se pronuncian tal y qual, això es ab el llur sò alfabetic. ¿Que me diu V.? Un sou consell per a mi será un orde y faré lo que a V. plaurà millor.

Mes, en aquest proposit, sabí també que teneh intenció de abolir en l'alguerès totas las lletres que no pronunciem res; com la b de objecte, subllevar, etc.; la ç de director, acte, etc; la d de administrar, admetre, etc.; la p de dissapte, baptisme, etc.; la x catalana de exercici, exame, etc., que donan esercici, esame, etc.; y finalment la ç de caça, braç, maça, etc. etc., en lloch de la qual volgaria posar la doble s com molts catalans, també gramatichs, fan. En una paraula, jo voldria fer una gramatica que no enfadi ab massa regles de pronúncia, perquè altrament no puch conseguir la fi que me so proposat y que es lo de fer aprendre la llengua catalana per medi de l'alguerès; y per obtindre la qual cosa jo portaria al lau de cada forma corrompuda la vera forma corrisponenta catalana. L'Alguerès, Vosté lo sa com a mi meteix, es habituat a llegir l'italiá, lo qual idioma (V. lo sa també com a mi) se llegeix com es escrit. Donchs costringirlo a llegir diversament de com es escrit, es lo meteix, almens al principi, de costringirlo a una cosa superiora a las suas for-sas, y se'n enfada. Per això jo diuria de escriure las paraulas mes simplament qu'es possible, donantse, se compren, al lau sempre la corrisponenta forma catalana. Escriure tot tot com pronunciem, no es ni manco prudent, perquè seria pitjor, donant lloch a major confusió, per los infinits mutaments fonetic-hs que las nostras paraulas subeixen en cada canviament. Així de jo mor se fa murím y molt per morim y mort; de mòldre se fa murém, etc. per molem, etc.; mes, en estos casos, se escriurà com en catalá; perquè això de escriure los com se pronúncia se pot fer solament en un treball de sola "fonetica", y no en una gramatica. ¿És ver?

Repeteix jo estaré al consell que V. me donarà, perquè V. es molt competent en fet de lingüística, a part d'adulació.

Y hi serian moltes altrs coses de ferli notar, però jo no voldria enfadarlo massa aquesta volta y me reserv a li espondre altrs petites questions en un'altra mia, si V. voldrà tindre la cortesia de contestar a 'n aquesta mia.

Li diuré encare que, perquè jo puga fer un treball útil y quasi complet, es menester que tenguí una bona gramatica y un bon diccionari català, que jo pugui consultar ab seguretat quan tinc de donar una forma justa catalana. Y en aquest propòsit lo prech de consellarme la millor gramatica y 'l millor diccionari català. Tindria 'l gust també de veure los nous treballs de l'últim congrés per la llengua catalana, los quals me servirian de molta ajuda en las mias obras, especialment en la gramática y 'l diccionari; per la seguretat de

los vocables y de las formas verament catalans. Per això li seria molt agrahit, si me poguessi diure quales publicacions se son fetas despres del congrés de l'octubre de l'any passat y hont se poden comprar.

En la esperansa que V. voldrà perdonarme per l'enfado que li port y que se dignarà venirme en ajud ab el sou bon consell, li envio los meus mes vius rengraciaments y los meus corals saluts.

De V. humilm. y obsqm. servidor

Joan Pais y Melis

Estudiant de Farmacia
L'Alguer
Sardenya (Itàlia)

P. S. Si creu millor, la mia direcció la pot també, per ésser mes segur, escriure en italià, així:

Giovanni Pais - Melis
Studente di Farmacia
Alghero
(Sardegna - Italia)

Apèndix 3 – Cartes d'Antoni Ciuffo

I

L'Alguer, 28 de febrer de 1902

(publicada al *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana*, t. I, pp. 50-52).

Revm. Senyor,

Perdoni si m'hé prés la llibertat de endirissarli aquesta lletra, no tenint ama vosté relacions de ninguna manera, las quals, en un módo qualquessía, puguin justificar aquest meu atriviment.

Sabarà vosté que a l'Alguer, en aquest ruconet de Sardenya, un temps agregat a la Corona d'Aragó, despres de sèculs y sèculs, se conserva encara lo catalá que, ama las costums n'han portat los barcos del rey En Pere IV, *Lo Ceremoniós*.

Pero la llengua que parlavan los nostros antepassats, si hé conservada en-tacte durant la dominació aragonesa en Sardenya, acabada aquesta, no tenint nosaltros mes relacions ama los catalans de fora, y per l'influencia dels diferents dialectos sardos y de la llengua italiana, no ha pogut fer a manco de prendre lo camí de la corrupció.

L'Alguerés d'avuy no es altroque un dialecto o, per millor diure, un^e altra

variació de la llengua catalana parlada en Espanya.

Má no nos escoratgem.

Temps fa, alguns joves amants de tot lo que mereix que sigui conservat per les venturas generacions, se son reunit ama lo ferm proposit de recullir tot lo que encara en l'Alguer se troba en materia de *Folklore*.

Haviam ja recullit un bell número de tradicions, usos, costums, rondalles, cançons, etc. quant per medi de un meu amic de Vilanova y Geltrú, lo qual en tant en tant nos envia calqui periódich catalá, tenim noticia de que a Catalunya era per formarse lo diccionari completo de la sua llengua, y que s'era constituïda una societat de propaganda de dita llengua, sota la direcció del Dr. Antoni Rubió y Lluch. Segurs de pòguer colaborar nosaltros també per aquesta gran obra del renaixement catalá, li escrivim, posantnos a la sua disposició.

Vegi lo que diu l'il·lustre catalá E. Toda, al principi la sua obra: *La poesia catalana a Sardanyia*. —Pera Catalunya, lo coneixement de la poesia sàrdocatalana te grandissima importancia... En l'algueres d'avuy hi trobém termes catalans olvidats a la mateixa Catalunya, y de allá ha de venimos la rahó de molts lleys filologicas...

Desitjariam sol que los catalans de oltre mar s'interesssin un poch per nosaltros, incoratjantnos y corretgintnos hint poguessin faltar.

En aquí sem tots joves qu'estimém a'n aquesta nostra antiga llengua ama tot lo entusiasmo de que'ls joves son capassos y volgaríam fer per ella de més d'alló que no nos consenteixin los nostros cervells de vint anys.

Presto li enviarem notas folklóricas escrites com nosaltros parlam, aixó es, com jo li escrif.

Nos faria un gran favor si nos donguessi l'endiris de una bona gramática catalana moderna, y nos enviessi calqui periódich palmesá.

Tot lo que nos enviará lo recibírem ama gran plahir y lo farém conèixer a tots los amants de las lletres catalanas a l'Alguer.

Li envich los saluts de tots los germans de Sardenyia, y, demanantli excusa si li hé parlat així a llarch de las nostras cosas, me dieh sou servidor y admirador.

Antoni Cluffo
Alghero — Sardegna — Itàlia

II

L'Alguer, d'abril de 1902 (contestada 1er agost)
Mossèn Antoni M. Alcover
Palma
Molt Revnt. Senyor,

Ama vera alegria havém recivit los exemplars de la sua magnifica *Lletra de convit*, las *Rondallas mallorquinas*, los tres números del *Bulletí del diccionari* y los sis de *La Roqueta* que trobém assay interessant.

No havíam may cregut que las nostras veus ignotas fossin trobat eco en terras tant allunyadas de Sardenya, que los nostros antichs germans se recordessin encara de nosaltros, per la qual rahó, no podem fer á manco de agrahir-lishi de tot cor los sous adjuts e incorajaments.

He mostrat als amichs la *Lletra de convit*. Esperem que també en aquí farem calquí cosa.

Per dirli la veritat ja ni ha que pogarian colaborar ama nosatros en aquesta *magna obra*, especialment entre capellans. Lo que hi val és la propaganda, és menester que calqui hu parli, que dongui conferències a damunt d'aixó.

Vosté, com ha dit, si Deu vol que a Juny vengarà al Alger, veurà tot lo de fer per despertar tanta gent indiferenta y apática, que fórsis troba ridícol que nosaltros nos puguim tant matanar per un dialecto que va sempre més decadint. Ma entre aquesta gent indiferenta y plena de son, aquella que cóm nosaltros creun en lo despertament literari del Alger, són los joves, sempre plens d'esperansa per l'endemá, y si vegessin l'obra ja aviada és cert que nos siguirían.

Nosaltros per ara no nos ocuparém que del llenguatge vivent, sobretot de las variacions entre lo vero catalá y l'alguerés, las paraulas més usadas en aquí que en otros llochs, ó be en aquí usadas en un significat y en Catalunya en un altro.

¡Y en tenim de variacions en lo nostro alguerés!

Principalment la major part dels vocábols agricols nos venen del dialecto *logudorés*, un tempis llengua que dominava quasi tota la Sardenya.

Y així dihém: messadora per fals (en logudorés: messadorra) - qüercus per alsina (log: qüercu) - recuyta per mató (log: regotu) - vergía per oroneta (log: verzid), etc.

Després del dialecto *sasserés* tenim: anjoni per anyell (en *sasserés*: agnóni) - maucari per encara que (*sass*: maucarri), etc.

Del castillà: adios per adeu - diosa per deesa - monaguillo per escolá, etc.

Del italià: fórsis per potser - alhora per alashoras - assay per molt - eco per vetaquí, etc. etc.

Ma de tot aixó ni li parlaré més en llarch ni altra volta.

No cregui que lo catalá se parli en otras parts de la nostra isola; se parla á l'Alguer sol, com ja he fet saber en una mia lletra publicada en "La Veu de Catalunya" del dia 19 de mars y que vosté certament haurá llegida.

Y ja que tench la ploma á mans, li donch aquesta bona notícia.

Un meu amic dilectant en fotografia, entusiasmat per l'interés que los ca-

talans se prenen per nosaltros, ha proposat de reunir una cinquantena de vistas fotogràfiques regardant l'Alguer en los seus avansos històrics, es a diure: murallas, torras, iglésias, santuaris, monuments, fabricats antics que recordin calqui cosa dels catalans. Lo text serà escrit en alguerès, acompanyat de la traducció italiana. ¿Li agrada l'idea?

Ja li havia dit que teniam d'enviarli notas de *Folklore* en alguerès. Las que li present son aquellas pocas que havém pogut recullir fins ara; són ja coneixudas del *Centre excursionista de Catalunya* per mitj del Sr. Rossendo Serra que fórsis a Vosté ni li haurá parlat. Lo *Botlletí* d'aquest *Centre* corresponent al mes de mars passat en publica un ensaig.

Tengariám plahier de saber hont se poguessi adquirir un diccionari mallorquí perquè, còm en las suas rondallas hi ha paraulas que diferencian del catalá del continent, lo que tenim no nos fa certament un bon servici. Estém encara esperant la gramática d'En Fabra, que el Sr. Serra havia promés d'enviarnos. Per l'itinerari que vosté vol per quant vengarà al Alguer m'han assegurat que lo més curt fora.

Palma - Marsella - Ajaci (Córsega) - Port de Torres (Sardenya) - Sàsser - Alguer

No me puch allargar de més, pera aixó li envich am fraternal salut de tots los meus companys y li dich que dispongui sempre que vol del sou afm. amich.
Ramon Clavellet

P.S. Escriurá sempre al indiri de:
Antoni Ciuffo
Alghero - Sardegna (Italia)

III

P.D. =⁵⁴ Li envich una poesia de *Divendres Sant*, qu'he escrita inspirantme en las de Mossén Cinto, águila de més volada en lo cel de las lletres catalanas. Yo no só més bó que per a cantar lo dolor! ¿Quant venguerá per a mí també la Pasqua Florida? ¿Ha recivít V. la mía lletra en resposta á la sua el 27 de Mars, hont contest á las preguntas que me fa reguart á las vocals àtonas del llenguatge alguerés? ¿Ha recivít las 300 cédulas pel diccionari catalá? Me l'escrivi lego que si no li son pervingudas lis hi copiaré de nou. Lo distingit escriptor é inspirat poeta catalá En Joseph Aladern ha acabat de publicar una patriótica é interessantíssima obra, tractant de la llengua catalana, suas variacions y distesa del territori hont ella és parlada. Al citar lo llenguatge alguerés ne dona un ensaig en una poesia de nostra terra firmada per Ramón Clavellet.

La mía nova adressa és a *Ozieri*.

Han publicat y publicarán altres treballs meus las revistas "Catalunya" (de

Barcelona); "Vida" (de Girona) y "L'ame Française" (del Rosselló). Me fassí la gracia de contestarme lego.

Divendres Sant
 ¡Avuy és aquell dia, ahi funest dia
 per a Vos Jesús meu!
 en que sufrint orrenda una agonía
 acabavu en la creu.
 Avuy tot lo món plora y té concencia
 de la sua trahició.
 Avuy s'alsa implorant vostra clemencia,
 al Cel una oració.
 Avuy prech jo també y avuy, bon Deu,
 lo meu cor és per Vos.
 Yo Vos demán que forsa me dongueu
 en lo camí espinós
 d'aquesta vida. ¡Gran és lo desvari,
 gran és lo sufrir meu!
 Yo també la corona l'hé sentida,
 punxaguda y crudel.
 Yo també l'hé beguda, en 'questa vida,
 la mía tassa de fel.
 Senyor, lo que pateix, lo qu'hé patit,
 sigui pel vostro amor;
 ¡ma á mí han donat un cor massa petit
 per un molt gran dolor!

Abril de 1903
 Ramón Clavellet

Li deman auxili y protecció en nóm del treball, d'aquest treball honorat que tanta grandesa dóna á Catalunya.

Yo no pretench gran cosa de V., l'ofici mes humil me sería bastant; jo me sep contentar del poch, tant de viure y llevar un pés á la mía familia.

Me sotoposaria també á entrar cóm escribent en calqui despatx. A V., que tant afecte dimostrá envers los fills desamparats d'aquesta gran Mare Catalunya, no li será dificil ferse aquesta obra de Cristiana Caritat, tant demés pensant que qui li demana és un sóu amich desdixat, un sóu germá de Sardenya, náufrech en una mar borrascosa.

¡Sigui V. la mía taula de salvació! És dificil, molt dificil la vida en Sardenya; en aquesta terra morta, sense iniciativa; en aquesta terra selvatja y bárbara encara, en aquesta Castella italiana.

¡Prou de desenganys que jo n'he tengut d'aquesta terra que malgrat de tot estim encara!

M'és impossible, absolutament impossible buscar-me una ocupació en Sardenya; ja que per un sol y misserable empleo se presentan cent y mil concurrents y jo entre ells no me hi puc presentar, no havent fet un curs acabat d'estudis.

Tota la m'ia instrucció se reduceix á las cinch classes del Gimnasi que jo he freqüentat á l'Alguer, baix la direcció del distingit Professor é inspirat poeta alguerés En *Joseph Frank* (a. C. s.), lo qual comptava entre'ls companys de lletres lo qual comptava entre 'ls companys de lletres del gran *Milà y Fontanals*.

Després hé après de mi mateix francés y castellá y calqui poch de catalá, sobre las obras escritas en aquesta llengua que lo Cónsul En *Eduart Toda* ha deixat á l'Ajuntament de l'Alguer.

Ma no vaig més enllá.

Cóm veu V. los meus estudis són ben poch, ma la voluntat hi és més gran, vull diure la voluntat de treballar honorada y decorosament. Potser que parlant de mí á amichs y coneguts de V., que dins de Palma exerceixen bastant influencia en lo comerç y l'indústria, se poguerán entendre y acordar en manera de posar remey a'n aquesta m'ia mal afortunada posició.

¿Es may possible que en aquest món, per quant és gran, no hi sigui un reconet de viure per un átom tan petit com so jo?

Sigui V. tant bó de volguer interessar pera mí á l'Ilm. Bisbe, Monsenyor Campins. Jo sep per fama que'ell té un cor excelent envers los pobres y desvalguts.

Me s'esgarra lo cor en tenir que parlar així á amichs estimats cóm á V., ma me'n dona coratge sol lo pensar que ells me compateixerán en aquesta m'ia desventura y am llur bon cor m'ajudarán. Si lo volen lo poden.

La m'ia vida está atravessant avuy una fase ben crítica; és menester que per avuy tanqui lo meu cor als ensomnis del poeta; és que devalli en lo món á confundirme entre gent que se disputa un tros d'existencia; és menester que sotoposi á qualsessia treball, aixó m'imposan las cruas necessitats de la vida.

Lo menester s'és posat devant del meu camí per a barrarme lo pas, tentant de corrompime'l cor, ma aixó no l'ha lograt ni lo lográ may.

Hé tengut fins ara la forsa de resignarme á la m'ia dissort, la tengueré encara per esperar en lo venidor.

Potser que calqui ánima bona cóm la de V., que tota s'ofereix en bé del próxim, compregui en qual indret m'hagi posat avuy lo meu mal destí; potser que un cor caritatiu, cóm lo de V. ha d'esser me fassi creure que no tots los homes són uns egoistas; potser que una má piedosa s'extengui envers la m'ia, dientme: ¡Aixécate y camina! Pensi que la lley fundamental de nostra Santa Religió, mare de tota idea noble y generosa, és estimar lo nostro pró-

xim. Lo diu lo més gran filosoph y Salvador de l'humanitat, lo nostro Senyor Jesucrist: "Tot lo que fareu pel més humil des meus gemans jo vos l'agraeix de tot cor, cóm lo fassessiu á mi mateix".

Si V., com esper, creu bé de acordar me la sua generosa protecció, no importa li diure que ni li seré agrahit per tota la mía vida, propositme de reunir tots los meus esforços en manera que un dia no haurá á pentirse de haverme avuy ajudat.

¡Dongui V. una má á n'aquest desheretat de la sort! Lo Pare de Cel ni li recompensará en la Gloria. Jo só un pobret que vé á picar a la sua porta. ¿Tenguerá V. lo coratge d'enviar lo al carrer?

¡Senyor meu, qu'és trista la vida del pobre!

¡Y no hi será ningú en la terra que mitigui lo sou dol?

Le fassi aquesta obra de humanitat y de justícia! Sinó per a mi personalment, almanco pels meus pares que tants esforços han posat, si bé resixits inútils, per donarme en lo món una posició. La fassi pels meus germanets y germanetas que jo estím avuy més que may y volgueria vessar per tots ells la mía sanch.

Mentre que jo li escriv aquestas ratllas, cregui que l'ánima mía plora de dolor y de rabia, no per a mi, ma per ells, als quals jo volgueria adjudar amb lo meu treball. De una paráula de V. depén lo destí del meu venidor.

Yo l'esper aquesta paraula cóm una sentència de via ó de mort. No me fassi desesperar dels homes. No me dongui lo desconhort de una resposta negativa, ma qualsessia ella, me l'envigui més presto que li és possible, ja que un dia de més d'espera és un nou sofriment per a mí, mentres una mil·lèsima part del sou temps empleada a favor meu pot retornarme á la vida.

En V. ha posat l'última sua esperansa l'humilíssim servidor y afectíssim amich.

Antoni Cluffo

Lo cant del txapador

Ja torna l'alba y esclarih lo día.
Lo txapador al sou treball s'avía.
¡Cosa li fa lo fret y la gelada
si guanyará lo pá de la jornada,
y la tardeta al tornar ell en casa
hi trobará lo sou fillet que'l basa?

¡Com l'esperansa lo sou cor s'anima
si pensa que la dona tan l'estima!
Y, olvidant que la vida és un desert,

Lo txapador

(La Conquista de Sardenya, 1906)

Ja torna l'alba y esclareix lo día.
Lo txapador al sóu treball s'avía.
¡Cosa li fa lo fret y la gelada
si guanyará lo pá de la giornata,
y la tardeta, al tornar ell en casa
hi trobará lo sóu fillet que'l basa?

¡Com d'esperansa lo sou cor s'anima
si pensa que la dona tant l'estima!
No porta en cor nngun rencor y canta

qu'és damnat á campá còm un esclau,
 alsà una veu risonant de pau
 que per los camps del frument d'or se pert.

No és la sua veu de dol enverenada,
 ma prega á Déu per la bona anyada.
 Lo camp opim del rich senyor no'l tenta,
 ma del sou poch y viu y se contenta.
 Ell canta caminera, caminera,
 y lo cutxo fidel li va darrera.

Si poguesssi parlar, la sua txapeta
 ne contaria de cosas, la pobreta.
 Diuria: -En cada solch hont pos un grá,
 de la front d'aquell pobre xapador,
 hi cau una gota de marganta sor
 y tot se mescla per tornar en pá.

¡Jo vos admir, o gent treballadora,
 lo treball és l'allor que vos honora!
 ¡Jo vos admir, o fills de la pobresa,
 o fills de la gentil platja algueresa!
 d'aquesta terra així petita y amena,
 mija á dins de la mar còm la sirena.

Jo vos admir, y cant en alta veu
 la vostra gloria al món: ¡Lo mereixeu!
 Perquè pe' vos, pe' aquesta vostra sor,
 s'ama la gent del món còm á germana;
 canta pe' vos la gran familia humana
 la cansó de la pau y de l'amor.

¡Oh benhita sia per má de Deu
 la familia ahont vos repos haveu!
 Vos, que com los pardals vos feu lo niu,
 que de flors d'esperansa lo guarniu,
 y del maytí la gran cansó cantau
 que diu: ¡Traballau! ¡cayeu! ¡amau!

Alguer 1902
 Ramón Clavellet

unintse dels pardals al gay concert.
 Ell canta una cansó alta y vibranta
 que per los camps del frument d'or se pert.

No importa sigui fill de la pobresa,
 perquè sap que'l treball és gran riquesa.
 Lo camp opim del rich senyor no'l tenta,
 ma del sou poch y viu y se contenta.
 Ell canta caminera, caminera,
 y lo cutxo fidel li va darrera.

Si poguesssi parlar, la sua txapeta,
 ne contaria de cosas la pobreta.
 Diuria: En cada solch hont pos un grá,
 de la front d'aquell pobre txapador,
 hi cau una gota de marganta sor
 y tot se mescla per tornar en pá.

¡Jo vos admir, o gent treballadora,
 lo treball és l'allor que vos honora!
 ¡Jo vos admir, o fills de la pobresa,
 o fills de la gentil platja algueresa!
 d'aquesta terra així petita y amena,
 mija á dins de la mar còm la sirena.

Jo vos admir, y cant en alta veu
 la vostra gloria al món: ¡Lo mereixeu!
 Perquè pe' vos, pe' aquesta vostra sor,
 s'ama la gent del món còm á germana;
 canta pe' vos la gran familia humana
 la cansó de la pau y de l'amor.

¡Oh benhits los fills de la pobresa,
 los fills de la gentil platja algueresa!
 Vos que com los pardals vos feu lo niu,
 que de flors d'esperansa lo guarniu,
 y del maytí la gran cansó cantau
 que diu: ¡traballau, ... creyéu, ... amau...!

Vallvert

Sem a Vallvert: lo dia
 promiti bona festa.
 La gent, plena de vida,
 ixi de l'iglesieta.
 Una perfum divina
 de cada flor s'eleva:
 los pardalets s'enfilan
 per las bardissas verdas:
 la sargantana mira
 lo sol la calenta:
 en cada flor s'agiran
 las papallonas bellas.
 Fins hont la vista arriba,
 tot és remor y festa:
 los músichs improvisan
 un "váltzer" que desperta,
 y umpli d'alegría
 la plassa de l'iglesia.
 Los joves fan la risa,
 y riun las fadrinetas
 ama los ulls que brillan,
 com la mes clara estrella.

Jogadissas y vispas,
 un vol de minyonetas,
 corrint corrint, arriban
 á la fontana fresca.
 Fugin empauridas
 las papallonas bellas;
 las minyonas las cridan
 gitant una veuheta,
 y rosas purpurinas
 se seun totas alegras:
 hont de l'algua distil·la
 la dolsa canalella.

En bella companyía
 corrin las ovelletas
 alegrias y festivas
 fent sonar las esquellas:
 saltant per las bardissas

de la montanya verda,
 com volan las vergiás,
 com volan las qüetas,
 quant sense nuvol, brilla
 lo sol de la primavera.

¡Oh! deixáume llibra,
 que tota pugui beure,
 saltant per las bardissas,
 aquesta arieta fresca.
 ¡Si jo fossi per un dia
 la humil pastoreta,
 cóm cantaria festiva
 á mitj de las ovelas!
 á la perfum que gitan
 dilicadas violetas
 á la calor qu'envia
 lo sol de primavera;
 á l'armonia divina
 de graciosas esuqellas,
 ¡cóm de cor cantaria
 si jo fossi pastoreta!...

L'Alguer Abril de 1902

Los clavells de sanch-y-neu

Jo tenia una pastera
 de clavells de sanch-y-neu,
 y floria la primavera
 pe' las flors y pel cor meu.
 Cada hu de aquella flor
 me'n volia un ramellet,
 ma lo meu jardinet
 no'l pagava ningun or.

Jo cosia y recamava,
 sempre alegre y enjogassada;
 ma, al millor, lo dit fermava
 y mirava á la teulada.
 ¡Cóm riega de plahier
 al entendre un siulet!

Era aquest un jove net
que passava al meu carrer.

Més que colometa llestra,
deixant caure fil y agulla,
jo corria á la finestra
tremolantme còm la fulla.
Era aquest un jove net
ben posat y ben vistit,
per corbata un bell floquet
y un botó de rosa al pit.

De la mia finestreta
lo mitjdia lo vehieva.
Ell me feva la riseta
jo, com ell, també rieva,
palpitant sempre de por
que ma mare me trobés
y de un cop així tanqués
la finestra y lo meu cor.

¡Sospirada primavera
s'és passada pel cor meu!
No floreix més la pastera
dels clavells de sanch y neu.
Lo cor meu ara és marxit,
més no passa 'l jove net,
per corbata un bell flaquet
y un botó de rosa la pit.

Mars de 1900
Magdalena Blach-Estrella

Cant de Primavera

¡Oh benveguda sias flagranta primavera.
Horts, olivaris, vinyas, sou tot una pastera.
Ja toman las vergias per las arias á vol:
Tornan á fer lo niu, á debaix la guarnisa
de la casa derruta, omplint de veus, de risa,

Amor y Primavera
(*La Conquista de Sardenya, 1906*)

¡Oh, benveguda sias, flagranta Primavera;
horts, olivars y vinyas, son tot una pastera.
Ja tóman las vergias per las árias á vol!
Tóman á fer lo niu, debaix la guarnisa
de la casa derupta, omplint de veus de risa

lo carrer solitari hont may tocava sol.

¡Alegra primavera! quant de temps t'esperava
lo vellet, que de gel tot l'hivern tremolava,
amb 'l cor trist y sol.

Ma tu sés ja tornada y toma la llumera,
y color y perfum pren la natura entera.
¡Oh benvenida sias flagranta primavera!
¡Pau... vida... consol!

Trovador cántala,
la tua gentil cansó primaveraíl.
Las rosas pálidas
alsan o cap y riun al sol d'abril.

Divina música
ixi del bosch y arriba a dins del cor.
Pinsans y mérulas,
cantan un cansó per cada flor.

Lliris, clavells y violas,
parlau d'amor y de pau.
Mar calma, lluenta, cel blau,
parlau de pau y de amor.
Zéfir seré, melancólich,
munta de l'ampla marina
s'abaixa l'herba més fina
fent deliciosa remor.

Ma ja lo sol passant per la frontera
de las montanyas, nos saluda així:
-A nos véure, jo vaig, allí derrera;
de bon hora dema seré en aquí.

Jo vaig á illuminar altra campanya,
altra marina, jo so la llum del món.
De l'altra banda tanta gent s'afanya
com á vosaltros, y esperant me són.

També en allá se gosa y desespera,
senya la ditxa y lo destí pervers;
pau y rencor, hivern y primavera...
¡ es l'eterna lley del univers!

lo carrer solitari hont may tocava sol.

En la vella paret de l'antiga muralla,
hont encara s'entén l'olor de la batalla,
recordant una época de grandesa y esplendor
Ixi á se prendre 'l sol avuy la sangantana:
las mares hi estenen las mantelas de llana,
y la gran reda á malla pedassa 'l pescador

Alegra Primavera! quant de temps t'esperava
lo vellet que de gel tot l'hivern tremolava,
amba'l cor trist y sol.
Ma tu sés ja tornada y toma la llumera
y color y perfum pren la natura entera.
¡Oh, benvenida sias, flagranta Primavera!
Pau, vida, consol!

Poeta, cántala
la tua gentil cansó primaveraíl.
Las rosas pálidas
álsan lo cap i riun al sol d'Abril.

Divina música
ixi del bosch y arriba á dins del cor.
Pinsans y mérulas,
ténen una cansó per cada flor.

Del món en l'imperi En la nit inmata,
ja torna 'l misteri ama veu ignota,
a l'altro hemisferi canta la granota
se'n passa lo sol. del aberador.

Alegra y júlia Y pel cel se veu,
la vella vergia, com á l'ull de Déu,
a el casa hont nia la lluna de neu,
endressa lo vol. plena de candor.

16 d'abril de 1902
Ramón Clavellet

IV -Targeta postal-

De Sásser, 21 de juny de1906 (contestada 24 de juliol)

Mossèn Antoni M. Alcover
Palma de Mallorca

Molt Senyor meu: li envich dos exemplars del meu treball que acaba de sortir, un dels quals me fas lo dever de dedicarlo a V. y l'altro lo donch á lo *Bulletí del Diccionari de la Llengua Catalana*.

Aquesta publicació nei amb l'entesa de despertar definitivament lo cultiu del nostre llenguatge y, al mateix temps, soldar un anell més en la cadena de germanor que enllassa los catalans de Italia als de Fransa y d'Espanya.

Per això demanem a V lo favor de ensenyarnos quals llibreters d'aquí y del entorn se podran encarregar de repartir las esquelas aprofitament estampadas per anunciar la publicació y vendre lo llibre.

O si Vs. mateixos ne volen acceptar exemplars nos l'escriguin y tot seguit los hi enviarem.

Si V. fa calquí recenció del meu llibret m'envigui lo n° per ferlo senyalar en Sardenya y faré jo lo mateix del diari que en Sardenya parlará d'aquesta publicació catalana y en l'esperansa de el [il·legible] encoratjadora propa-pada amb lo salut dels germans de Sardenya.

Seu afectmm. servidor.

Antonio Ciuffo - Tipògrafo - Sassari (Sardenya)

V

Milà, 10 agost 1906 (contestada 16 setembre)

La meva adressa sempre:

(Mercato Vecchio, 44 - Sassari)

Rdm. Senyor y estimat amich: hé tengut lo gust de recibir de'n casa aquí a Milá, ahont me trob fent part d'una comissió de obrers sards per visitar la gran esposició, primer: les dues anyades y mitja del *Bolletí del Diccionari* (1904-1905 y fins al juny de 1906) per lo que me vaig ben enterar de tots los antecedents del Congrès; segon: la seva ben agrahida lletra 24 de juliol am la qual cortesement dona entrada en lo C. als altres dos companys de que li parlava; y tercer: lo petit *cheque* de 5 lires que vaig retirar de persona de la *Banca Commerciale Italiana*. ¡ Y Gracies del tot!

Malgrat d'estar *tot* lo dia enfeinat am mos companys practicant moltes excursions a les diferentes *galeríes* de l'Exposició, que'és molt gran, ja que comprèn tot lo *Parch del Sempló y plassa de Armes*, jo fas de tot per estujarme un poch de temps pels meus propis mesters intel·lectuals y alhora me pos a llegir los nos. del *Bolletí* i me pareix que aqueixes dues obres del Diccionari y del Congrès no desmereixin gota posades a confront de les que a cada pas me se presenten a la vista en aquesta Milá, la capital moral de la Itàlia, gran ciutat de iniciativa y cultura.

Y devant d'aquesta Exposició, ahont se hi es recullit tot lo bõ y millor qu' ha produhit lo bras y la pensa de l'Italia y del Estranger en aquestos últims anys si jo pens a V, me figor com un infadigable obrer d'aquesta gran *ficino* de la llengua catalana, treballador que no's cansa may de batre lo ferro fins que plegui y de posar foch y calor a sota del crisol ahont aquesta llengua se depura y se refina de tota extranya escoria.

¡Es admirable l'obra de propaganda iniciada per V! Y més y més encara per lo constant y pesosa per los obstacles e incidents que la tratenen, volguentli tallar lo camí; és un treball de gran coratge y de gran talent que mereixerà molt de la Pàtria y de la filologia. Y això li diem de tot cor, sense cap adulació.

És cert que'l *Congrès Internacional de la Llengua Catalana* pendrà una gran significació y transcendència en lo món intel·lectual y en especial manera en lo camp de la llenguística y portarà lo nom de Catalunya per tots los ambits de la Europa culta.

Ara, nosaltres, nos entratengarèm a Milá fins al mitj d'agost i abans de partir farèm una petita excursió de 3 dies a *Lugano* en Suïssa y pel 20 d'aquest comptem de tornar en casa.

Tant de la *Exposició Internacional* com de les altres excursions ne faré una *Memoria* que llegiré en lo *Centre Excursionista* o en l'*Atheneu Barcelonés* quant vengui pel proxím Congrès de l'octubre.

Hé enviat ja la meva esquila de adhesió al Doctor Rubió y Lluch per entregarla al Secretari dela *Junta Directiva* y al mateix temps li he donat comunicació del tema triat pera mí que'és un *Estudi sobre l'influencia del diferents dialectes sards demunt l'alguerès*, y al mateix temps una defensa del nostre llenguatge de tota influencia extranya.

Lo Doctor Rubió y Lluch m'ha respost y m'ha dit que la Comissió técnica del Congrés ha pres nota del tema que'ls és pareigut molt interesasant y se publicarà oportunament. ¡Moltes mercés a'n aquesta Comissió de la qual també V. n'és membre y que fa també 'ls catalans de Sardenya tenguin veu en lo Congrés!

L'adresa dels altres dos companys, per si'ls volen escriure y comunicar calqui cosa és:

Sr. Felix Liperi
 Studente in legojo
 Nicolo Adami,1
 Alghero

Sr. Carme Dore
 fotografo
 Minerva, 12
 Alghero

Sardenya - Itàlia

Si tenen d'escriure a mi enviguin correspondencia en casa a Sassari, Mercat Vecchio, 44, ja que ara no tinc adresa fixa y un dia me trob en un lloch y un dia en l'altre.

Si és que 'l Congrés tindrà lloch a octubre me faran lo favor de avisarme dies, y si és possible, setmanes primer perquè pugui prepararme y esser-hi a temps.

Quant tornaré en casa enviaré exemplars de la *Conquista* als Srs. Amengual y Muntaner, lo que no puch fer d'aquí ja que en tenia poch y 'ls he enviats.

Li agraeix de tot cor que *Bolletí* parli del meu llibre. Entant n'han ja parlat, *Juventut*, 26 de juliol y *Lo Geronés* de 14 del mateix. Ne parlará també en Delpont en un diari del Rosselló.

Ya li enviaré fotografies de la inauguració de *La Palmauera* y esqueles pel Diccionari que tench a Sassari.

Sempre lo seu umilim. servidor afectim amich
 Ramon Clavellet
 (A. Ciuffo)
 Secretari de la "Agrupació Catalanista de Sardenya"

Sr. D. Antoni M. Alcover

Palma de Mallorca

Revm. Senyor y estimat amich: no sé si V. ha tenguda la lletra que jo li vaig enviar de Milà passa un mes, en la qual l'informava d'haver retirat lo *cheque* de 5 lires que V. m'enviava ensemps amb los nos. del Bolletí (anyades 1904-1905 y part de 1906) que li agraeix de tot cor.

Ma pens que la sua ausencia de Mallorca, a motiu de l'excursió de V. va anunciar efectuaría am lo Dr. Schädel per tot Catalunya, va fer que la mia lletra no va acudir a la sua volta que amb un gran retard, de manera que encaire no estich segur y cert que l'hagi llegida.

Per tant, les notícies mies que teneh de donarli son aquestes: que, durant tot lo mes de agost me trobava a Milà, amb una comissió de obrers vençuts per visitar la gran mostra internacional (Esposizione del Sempione).

Are me trob en lo poblet de Mendris (Suisse), convidat de mon cunyat de fa temps establert en aquí y com que vol que jo permanceixi amb ell per quatre o cinch setmanes, així me será facil relacionar lo viatge del C. amb lo meu retorn definitiu en Sardenya.

Dies passats, he tenguda una gran alegria que no m'ha deixat sense sorpresa, pur esperantla. He recibida aquí, retornada de Milà, una lletra del Sr. Pijoan, en nom de la Junta del C., fentme saber que la mateixa me concordava y al mateix temps convidava a D. Joan Palomba, mestre d'escola de l'Alguer y company nostre deerdit (???) en lo moviment restaurador del nostro llenguatge.

Estich molt content de tenir la companyia d'aquest jove que pels sous merits filològichs farà molt honor en lo Congrés al (sic) Catalans de Sardenya.

Al Prof. Guamerio, pel qual la Junta m'encarrega de convencer per venir al C., li vaig enviar, a la sua adresa de Milà, *Foro Bonaparte*, 68, un exemplar de la *Convocatoria*, acompanyat d'una lletra mia, fentli saber que estava convidat ell també y que fossi fet en modo de honoramos amb la sua presencia.

Hé sabut que a Milà, en l'*Ambrossiana* (Biblioteca) hi ha un *libre de contemplació* de Ramon Llull que me varen diure de molta importancia.

Jo vai encarregar un amich nostro estimat, en Rinalt Caddeo, sard que resideix a n'allà, perquè anessi a la Biblioteca a veure si aquell *libre* era complet y al mateix temps fer una llista de les obres *en català* que hi trobin en la secció de manuscrits.

En Caddeo m'ha promitit de ferlo y amb molt entusiasme y so cert que vos vendrá un bon servei ja que és un jove erudit y capás en tal ram, coneixent bé lo català y estant a prop d'acabar una sua traducció italiana en vers de l'*Atlantide* de M. Cinto.

En Caddeo és redactor del periòdich milanés *La Lombardia* y col·laborador de *Il Pensiero Latino*. Sobre aquest últim té alguns articles d'ell sobre ca-

talanisme quals vos li enviaré y ha promitit de parlar del pross. Congrès. Está adherit a La Palmavera.

Ja sab que jo are me trob prop a prop de *l'Engadine*, en la qual localitat, diu aquell del *Diccionari Nacional* (?), que s'hi parli la nostra llengua.

Ja tengueria un gran player de anar-hi per verificar això y donar llum en lo C. sobre aquest punt obscur sempre que s'ha volgut parlar d'aquest catalá de l'Engadine (?).

Jo crech no més que s'hi parli alemany.

(No hi ha comiat)

VII -Nota-

sense data (contestada 14 mars)

Molt Reverend Senyor:

Per quant hagi sortit de la impremta a quarts de nou per venir a trobar-lo, no hé tengut aquesta sort, donat qu' es molt lluny y no he calculat lo temps.

De totes maneres li deixo aquí lo diari pel qual V. mos farà lo favor d'enterarse de la obra que volém encaminar y si no li sab greu ampararla amb lo sou nòm que val molt per la nostra empresa.

Tenim ja les firmes dels Srs. d'Abadal, Maragall, Narcís Oller, Apeles Mestres y altres més que mos han fet costat també am la respectiva adjuda material.

Tornaré aquí aquesta tarda si Deu vol que'l trob, si no vinfré a despedir-lo al Port. Lo seu admirador que l'aprecia.

Ramon Clavellet

Al Molt Reverent

Mossèn Antoni M. Alcover

Vicari General de Mallorca

Casa Manso

Barna

VIII -Targeta postal-

Alguer /sense data (contestada 19 abril (1908))

Molt Reverend Senyor,

Fa alguns dies que he rebut una targeta de V en la que me preguntava que volia dir lo servidor amb aquella que li va deixar a Can Mansó. -Ara, amb la tarjeta li vaig deixar també un periòdich que precisament l'enterava de tot; no sé si li hagin entregat. De totes maneres avuy li envích lo mateix

periòdich y además l'altre, lo nostre de *La Sardenya Catalana* que certament li agradarà y demanaven a vosté com a tantes persones que nos mos *l'han* negada, adjuda per continuarlo. Si V. *vol* se comprador a n'aquesta obra no ha de fer un gran sacrifici. Fassi com los altres, que han firmat per 5 pessetes una sola vegada.

S sarvidor,
R. Clavellet

Ramon Clavellet. Carrer de Mallorca 198. Barcelona

IX

Barcelona, 22 d'abril 908 (contestada 25 de juny)

Reverent Senyor: La quota que 'm diu per "La Sardenya Catalana" pot enviarla, si creu, a l'administració d'aquesta. Carrer de Mallorca, 198, Barcelona.

Crech que 'ns veurem al Cinquantenari dels Jochs Florals.

Dispensi, per ara estich ocupadíssim amb la impremta.

Son amich
Ramon Clavellet

Apèndix IV - Targeta postal d'Ignazi Ciuffo, pare de Ramon Clavellet

Napoli 4-10-09 (contestada 1r desembre)

Senyor Rev.

Tenga V. Rev. la bondad de decirme el domicilio y establecimiento, adonde está el meu hijo Antonio Ciuffo, conegut també pel pseudónim de Ramon Clavellet, autor de algunas cançons catalanes, para que es menester escribir a el, que todavia non es possible saber noticias directament. En otro tiempo yo sabía que mismo hijo era suyo intimo amigo. Haora por motivo de amor filiale son aventurado turbar a V. Revt. esto modo mientras yo soy esperant des otras letras suas y informacions. De remoto tiempo (febrero 14/09) ignorava ultima residencia, devien ser en Reus... Se lo ruego por favor. Mil gracias. Con toda estima y gran afición. Suyo muy devoto.

Ciuffo, Ignazi

Apèndix V - Carta de Joan Palomba, reproduïda per Antoni Ciuffo

Carta de'n Palomba

L'Alguer, 13 septembre, 1906

Molt senyor meu,

Hauria volgut ferli una recensió digna del seu magnífic poema, ma com

li he già escrit, lo temps me manca, perquè, tenint de participar al Congrés, tencn d'esbrigar del treball.

Per això es menester que s'acontenti de la meua modesta opinió, que aceti aquestas emvas pobras paraulas que sortin sinceras del cor meu.

Es la primera volta que llic un llibre catalá a ma gust.

Sincerament vostè es un artista fort, dèlicat, de pronta imaginació y simpátich. Lo conceta es davero original, y qualque u pogeriva també diure d'ésser inverosímil; ma ja tanta evidensa en la descripció y un fer jujós e segur que rívela una passió felice y l'oma que sa verament.

Tot l'exalta; la campanya, la natura, los recorts astorichs, lo progres, etc. L'acció del poema es concep molt bé, mes estudiats son los caràcters de los dos protagonistes, y magnífichs de lectura per la vastitat i la varietat de los fets narrats y de los llochs descrits.

La narració agrada sempre, mag ??) qualque volta sigui un poc llonga y del to sempre igual y també las discussions continuas en forma dialògica fra los dos principals personages.

Vostè ha volgut fer una demostració ama escope (observació de Ciuffo: escope ¿vol dir escapell o estrofa?); y no es aquex escope que lo empacia y travia, porque lo conflic tra ánima y sens, tra cor y ment, tra l'oma y lo scenziat se presenta luego al meu enteniment com una cosa naturalíssima risultant de la dualitat del sentiment y del pensament.

Perdoni si escriu mal
 ab estima lo salut
 son servidor
 Joan Palomba Cano

Vodria copiarli les demes cartes dels estrangers que analisen semblantment la meua obra y que ha llegidas ja 'l Dr. Schädel, esceptuant la bellíssima de'n Delpont, l'entusiasta elogi de'n Counson y de'n Sidford, etc. que encara no havia rebuts allevores; pero això seria fadigarlo ab una lectura ociosa. ¿Qué li sembla de llegir alguna d'aquestes cartes al Congrés o ferhi alusió? lo mes curiós es que n'l doctor Vogel no en Palomba, savien re de lo que la crítica d'aquí havia dit de la meua obra; per quant vaig enviarlos no mes l'exemplar ab la dedicatoria. A pesar de tot, la critica internacional ha coincidit maravellosament ab la d'aquí al judicar lo meu poema.

BIBLIOGRAFIA

- ALADERN, J. (1903) *Lo Catalá zes Idioma ó Dialecte?*, Barcel·lona.
- ALADERN, J. (1906) "En Ramon Clavellet y'l renaixement alguerès", *Catalònia*, núm. 14, p.2
- ALCOVER, A. M. (1913) "Dietari de l'Eixida d'enguany a França i altres nacions per lo que's refereix a la filologia romanista", *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLC), VII, Palma de Mallorca, pp. 309-356.
- ARMANGUÉ, J. i A. BOSCH (1994) "La Fonologia algueresa de Joan De Giorgio Vitelli", *Revista de l'Alguer*, núm. 5, pp. 139-169.
- ARMANGUÉ i HERRERO, J. (1996) *L'epistolari alguerès de Rossend Serra*, l'Alguer: Edicions La Celere.
- ARMANGUÉ i HERRERO, J. (1997) "La literatura catalana a Sardenya", *Serra d'Or*, juliol-agost 1997, núm. 451-452, pp. 34 [546]-36 [548].
- BOVER, A. (1994) "Contribució a l'epistolari de Joan Palomba. Lletres dels lingüistes P. E. Guarniero i M. L. Wagner", *Revista de l'Alguer*, núm. 5, pp. 139-169.
- BOVER, A. (1998) "Notícia de l'obra lingüística inèdita de Joan Palomba", dins *Atti del VI Congresso (III Internazionali) dell' Associazione Italiana di Studi Catalani*, Cagliari 11-15 ottobre 1995, I, pp. 541-554.
- CARIA, R. (1987) *L'Alguer llengua i societat*, L'Alguer: EdeS.
- CATALÀ i ROCA, P. (1957) *Invitació a l'Alguer actual*, Palma de Mallorca: Moll.
- CATALÀ i ROCA, P. (1961) "Vers els retrobament. Assaig d'interpretació històrica", dins *Retrobament de l'Alguer*, número extraordinari de *Tramontane*, pp. 5-32.
- CIUFFO, A. (1908) "Influències de l'italià y diferents dialectes sards en l'alguerès", *Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, pp. 96, 170-182.
- CIUFFO, A. (1924) "Folk-lore alguerès", *BDLC*, XIII, núm. 5, pp. 257-272.
- CLAVELLET, R. (1906a) "A propòsit del Congrès", *Catalònia*, núm. 16, p. 6.
- CLAVELLET, R. (1906b) "Notes de 'La Palmavera'", *Catalònia*, núm. 21, p. 7.
- CORBERA, J. (1924) "La lexicografia catalana a l'Alguer", *Caplletra* 17, pp. 195-200.
- COLON, G. & A.-J. SOBERANAS (1986) *Panorama de la lexicografia catalana*, Barcelona: Enciclopèdia catalana.
- MANUNTA, F. (1990) *Cançons líriques i religioses a l'Alguer catalana*, II, L'Alguer: La Celere Editrice.
- MANUNTA, F. (1991) *Cançons líriques i religioses a l'Alguer catalana*, III, L'Alguer: La Celere Editrice.
- MOLL, F. de B. (1962) *Un home de combat (Mossèn Alcover)*, Mallorca: Moll.
- NUGHES, A. (1991a) *Ramon Clavellet. Pàgines de literatura algueresa*, L'Alguer: .
- NUGHES, A. (1991b) "Ramon Clavellet i la renaixença algueresa", *L'Alguer*, núm. 14, pp. 7-18.
- NUGHES, A. (1991c) "Clavellet i la renaixença algueresa: un cas d'incomprensió", *Revista de Catalunya*, núm. 48, pp. 65-81.

NUGHES, A. (1996) *Tradizioni, usi e costumi di Alghero de Joan Palomba, Tradicions, usos i costums a l'Alguer*, l'Alguer: Edicions del Sol.

PAIS, J. (1970) *Gramàtica algueresa*, Barcelona: Barcino.

PALOMBA, G. (1906) *Grammatica del dialetto algherese odierno*, Sassari.

PALOMBA, G. (1908) "La gramàtica del modern dialecte alguerès", *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, pp. 96, 170-182.

PEREA, M. P. (1998) "Antoni M. Alcover i el català de l'Alguer", *Revista de l'Alguer*, pp. 223-247.

PEREA, M. P. (1999) *Complements a "La flexió verbal en els dialectes catalans*, Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

SCANU, P. (1970) "Joan Pais i Melis: la vida i l'obra", dins Joan PAIS (1970) *Gramàtica algueresa*, Barcelona: Barcino, pp. 7-51.

VIDAL, P. (1934) *L'assaij de la vida*, Barcelona: Estel.

NOTES

¹ Vegeu l'epistolari de Rossend Serra editat per Armangué (1996). Reproduïm els fragments de les cartes d'Alcover i de Ciuffò, respectivament, que regracien a Serra el contacte mutu establert. Alcover, en una carta del 30 de desembre de 1901, que es pot consultar a l'Arxiu Històric de Barcelona, agraeix "de tot cor lo qu'ha fet amb lo catalanista de Cerdanya, Ciuffò. Aquests dies cont escriureli, anomenantlo corresponsal d'Alguer". Per la seva banda, Ciuffò, el 17 de desembre de 1901, escriu a Serra: "Só contentíssim que vostè s'hagi prèns tant interès per la nostra terra y'l rengraciem infinitament per la proposta que nos ha fet de nos posar en relació ama'l benemèrit doctor Alcover".

² Vull agrair la gentilesa de Francesc de B. Moll Marquès, que entre altres materials, em permeté de tenir accés i de fotocopiar les cartes que aquests intel·lectuals algueresos van adreçar a Antoni M. Alcover.

³ Tenim notícies que Rafael Caria està elaborant la biografia d'Antoni Ciuffò en la qual hi haurà detalls més precisos sobre la seva vida i, sens dubte, sobre la seva mort.

⁴ En reproduïm el text:

Nápoles, 29-11-1909

Sr. Rossendo Serra:

Tenga vostè con la presente la bondad de informar el domicilio i establecimiento adonde está mi hijo Antoni Ciuffò, conegut també pel pseudònim de Ramon Clavellet, autor de algunas cançons catalanes, para que es menester escribir a él, que todavía non es posible saber noticias directament. En otro tiempo yo sabía que mismo hijo era amigo suyo íntimo; esperando por esto ser honrado des cartas suas de informacions; se lo ruego por favor.

Mil grácias. Me repito atento servidor,

Ciuffò Ignazio

R. Pensionat – Nápoles (Largo Torretta n° 33).

5 (Fins aquí)

M. I. S. Alcover: dia 23 vaitx rebre la present carta d'Alguero; per l'importancia d'ella he trobat que li hi havia d'enviar. Lo mateix pug fer dels papers que la carta diu donchs també son arribats.

- Som rebudes les cartes. Una de D. Ambrós Carabó, Pre. mahonés, en la que diu que quant D. Angel Ruiz li proposà lo que V. li havia encarregat no pogué acceptar (el carrech de corresponsal) perquè "me falta temps fins y tot per cumplir com par toca obligacions que no pug descuidar de cap manera". Dia 19.

- De D. Ramon Camps Rector de la Corriü, acceptant el carrech de corresponsal. Prest li enviarà una obreta catalana. Dia 19.

- De D. Joseph Riera y Sirvent Pre. de Guirona, mos du un parey de col·laboradors y dos corresponsals de Malgrat (Prov. de Barcelona), que son un metge y un potecari. Adamés d'altres coses li diu. Dia 22.

El nom escrit a la llista de col·laboradors. No sé que fer, si li he d'escriure ó no.

- Per damá disapte hi ha anunciada junta a ca seva.

- A s'imprenta tiren envant el Bolletí.

- Per aquí sols hi ha de nou que D. Lluís Martí pegà dos tirs a 'en Ricart Salvà perquè el dia abans en el Lírico, l'havia posat en ridicul amb una comedia Antich Mundí! No t'è blanch gràcias a Déu.

Son fach sirvent

Jaume Pascual acòlit

Palma, Diada de S. March de l'any 1902.

6 Vegeu Caria (1987) en relació amb la cronologia de les tres "renaixences alguereses".

7 Vegeu Bover (1998).

8 Vegeu Corbera (1994: 196) i Colon & Soberanas (1986: 185).

9 Moll (1962: 77) indica que el 14 de maig de 1905 es constituïren tres comissions: una comissió tècnica, una comissió econòmica i una comissió administrativa. La comissió tècnica estava formada per Antoni Rubió i Lluch, Jaume Massó i Torrents i Josep Pijoan.

10 Vegeu Scimu (1970: 31), que suggereix l'existència de rivalitats i personalismes.

11 Vegeu Bover (1998).

12 Vegeu Nughes (1996: 63).

13 Cf. Català i Roca (1957).

14 Vegeu Clavellet (1906a: 6).

15 Vegeu Armangué (1996: 175).

16 Vegeu Armangué (1996: 181-182).

17 De fet, en el manuscrit de la seva *Gramàtica* consta la data de 1899.

18 Vegeu les cartes que adreça Pais a Rossend Serra (Armangué 1906).

19 Potser els prejudicis generats per aquesta actitud negativa motivaren que Rossend Serra no respongués cap de les dues cartes que Palomba li va adreçar —vegeu Armangué (1996: 11, 173, 213).

20 El mateix Palomba ho afirma en la seva comunicació.

²¹ Vegeu a Armangué (1996: 175) un fragment de la carta que Pais adreça a Serra el 19 d'octubre de 1906 criticant l'elecció de Palomba: "Lo curios és que un pseudo-catalanista (perquè may s'és interessat de llengua catalana, y vostè lo pot deduhir de l'article publicat en "La Veu de Catalunya" hont se riporta un bocí del sou discurs, lo qual discurs és escrit ama una grafia bàrbara, que no se sà si és grafia italiana o tedesca, perquè català no és cert!)"

²² Ciuffo, que manté durant tota la seva vida una amistat estreta amb Pais —li dedicà *Lo folk-lore alguerès*, editat parcialment el 1924 per Alcover—, fa un comentari interessant en relació amb la seva gramàtica en una nota a peu de plana en el discurs pronunciat en el Congrés de 1906 (p. 176) que esmenta, de retruc, la voluntat de no penetrar el seu terreny d'estudi: "Prescindeix per ara de l'influencia italiana en la sintaxis algueresa. Primer: trobantme poch materials a la mà perquè me pugui extendre com l'assumpto requereix, Según: per no invair lo camp y tenir la precedencia demunt del company Joan Pais que, en la sua "Gramàtica" encara inèdita, ma que sortirà ben prest, fa demunt d'això un estudi ben especial y fundat". Aquest comentari sembla demostrar l'existència d'una certa susceptibilitat per part de Pais en relació amb aquest tema, del la qual Ciuffo és ben conscient.

²³ Vegeu Armangué (1996).

²⁴ Scanu (1970: 51) preveia d'incorporar-la en el segon volum de la *Gramàtica algueresa* de Pais (1970), que ha romàs inèdit.

²⁵ Aquesta particularitat no consta a Veny (1998) ni a Caria (1990), però Alcover la recull, amb els mateixos exemples, en el quadern de camp VIII —vegeu Perea (1999: 125). Alcover inclou, a més, camilzlot (la brusa dels mariners).

²⁶ "¿Existin en Barcelona gramàticas catalanas?" —vegeu Català i Roca (1961: 8).

²⁷ En efecte, *La conquesta de Sardenya* de Ciuffo va ser escrita en alguerès, però amb ortografia catalana.

²⁸ Vegeu apèndix 2, II.

²⁹ Vegeu *Jochs Florals de Barcelona*. Any 1902 (Barcelona 1902) i *Jochs Florals del Canigó* (Barcelona 1903), dels quals Francesc Matheu fou el president.

³⁰ Activitat que, de fet, Alcover havia desenvolupat en altres territoris dels Països Catalans.

³¹ En realitat, sembla que l'únic viatge d'Alcover a l'Alguer tingué lloc el 1913. Hi ha, però, com hem apuntat en un altre lloc (Perea 1998), un dubte en relació amb quina mena de contacte degué establir Alcover per obtenir les dades dialectals incloses en el quadern de camp VIII i datades el 1919. Per bé que se suggeria la possibilitat d'un contacte amb la tripulació d'un vaixell, almenys el 1903 no era un fet gaire possible —cf. la carta del 21 de desembre de 1903 que Pais adreça a Serra: "...una carta de Vostè me diu, ra las altrás cosas, que tenzeria molt plaier en anrahonar ama calqui alguerès. Cosa vol? Barcos alguerosos a Barcelona ni hi vénen dificilment: calqui u ni hi va a Marseille, y, rarament en las Balears (Ciudadela, Palmas, ecc.)".

³² Aladern (1906) desenvolupa a *Catalònia* aquesta idea: "Los vells de l'Alguer com los d'aquí, són morts a tota renaixença, més los joves, com los d'aquí, se senten batre son cor al impuls del nostre y com nosaltres senten desitjos de retornar a la pasada vida d'esplendor y llibertat. A la matínera veu de Josep Frank un estol de joves s'han desvetllat y avuy en Ramón Calvellet, En Joan Palomba, en Joan Pais, Came Dore, Felix Lipari, etc., cultivant la nostra llengua y'l nostre art y abrandant lo foch patrial dels alguerosos, reviuén allà l'esperit de Catalunya renaixent."

- ³³ De fet, aquest era un dels objectius d'Alcover.
- ³⁴ Pompeu Fabra havia publicat fins aleshores *l'Ensayo de gramàtica del català modernò* (Barcelona: L'Avenç, 1891) i la *Contribució a la Gramàtica de la llengua catalana* (Barcelona: L'Avenç, 1898).
- ³⁵ Vegeu Armangué (1996: 125-126).
- ³⁶ Publicat també a "Catalunya", I, núm. 5 (15 de març del 1903), pp. 203-204, amb el títol *La cançó del xapador*, signat a l'Alguer el 1902. En aquesta publicació hi ha una coincidència formal absoluta.
- ³⁷ Publicat també a "Catalunya", I, núm. 8 (30 d'abril del 1903), p. 357, amb el mateix títol, signat a l'Alguer el mes de març de 1903. Si es compara amb la versió inclosa en la carta d'Alcover, el poema publicat a "Catalunya" és una mica posterior i en aquest cas hi torna a haver una discrepància formal.
- ³⁸ Vegeu l'annex 3, on es reproduïx *El cant del txapador* i al costat l'edició de *La conquesta de Sardenya* (1906).
- ³⁹ Vegeu la recopilació de Manunta (1990).
- ⁴⁰ Coincideix només pel que fa al títol amb la poesia de Rafael Catardí (abril de 1952), recollida en el volum III de Manunta (1991: 127).
- ⁴¹ En la carta que Ciuffo adreça a Serra el 5 de febrer de 1903 indica que ha "espedit unas 500 cédulas del llenguatge alguerès".
- ⁴² Fa referència a l'Espozione del Sempione. El Simplon és un pas dels Alps Penins, entre Itàlia i Suïssa, que fou obert a començament del segle XIX. Més tard hi fou construït un túnel ferroviari que comprèn dues galeries, una acabada el 1906 —a què fa referència Ciuffo— i l'altra el 1922.
- ⁴³ Cal recordar que Rubió i Lluch era membre de la comissió tècnica del Congrés.
- ⁴⁴ Juli Delpont, escriptor de Perpinyà, que també mantingué relació epistolar amb Alcover, s'encarregà de divulgar, especialment a *Les Catalans de l'Alguer*, la poesia algueresa.
- ⁴⁵ Delpont, a *Les catalans de l'Alguer*, publicat a Perpinyà el 1908, aplegà poesies de Pais, Adami, Clavellet, De Giorgio Vitelli i Carmen Dore.
- ⁴⁶ El membret del paper diu, però, Dr. Joseph Falp y Plana de la real Acadèmia de Medicina i Cirurgia
Trafalgar, n. 26, 1er
Barcelona.
- Aquest mateix metge és qui expedeix un certificat mèdic a Palomba, l'11 de maig de 1909, mentre era a Barcelona, que li diagnosticava un estat de calentura (Arxiu de la família Palomba) —vegeu Nughes (1991a: 63).
- ⁴⁷ Es tracta de "l'excursió filològica fet amb el Dr. Schädel dins el domini català, de 31 de juliol a 13 de setembre de 1906" (BDLC, III, 257-366).
- ⁴⁸ Vegeu Moll (1962: 230) en relació amb el lul·lisme sentimental d'Alcover, que fou l'esperó per dur a terme l'edició de les obres de Lull.
- ⁴⁹ És citat també a Clavellet (1906b: 7).
- ⁵⁰ Les dificultats econòmiques esdevenen una constant en l'estada de Ciuffo a

Barcelona. Segons Català i Roca (1961: 20), el 7 de març de 1908 s'excusa, des de Sant Pere de Ribes, a Joan Pais, per no haver-li escrit abans "per la moltes ocupacions que tench per poguer viure aquí".

⁵¹ Vegeu Vidal (1934: 233-234), que relata amb duresa les relacions que els dos germans sostingueren amb Ciuffo. Les seves memòries inclouen algunes diatribes contra Alcover i certes imprecisions pel que fa a la publicació de la revista "L'Alguer. La Sardènyia Catalana", de la qual aparegué, però, un únic número: "De finals d'estiu a començaments de tardor va tenir lloc, a Barcelona, un congrés internacional de la llengua catalana, presidint-lo mossèn Antoni Maria Alcover [...]. Els congressistes celebraren un dinar a l'Hotel del Tibidabo. Nosaltres vam anar allí a prop, al bosc. Després de dinar, passejant per la plaça del Tibidabo, en una agrupació de gent coneguda, trobàrem el poeta alguerès Antoni Ciuffo (Ramon Clavellet), que la direcció del congrés havia fet venir a les festes en representació de Sardènyia pagant-li les despeses. Antoni Ciuffo s'havia cartejat amb el meu germà, i, en veure's i parlar-se amb ell, el jove foraster manifestà el desig de romandre a Barcelona per un quant temps si algú li proporcionava una senzilla col·locació per a viure-hi. Era o havia estat caixista d'imprensa, i Josep Aladern li va proposar de treballar al nostre taller, a ajudar-nos a compondre el periòdic *Catalònia*, i, ensems, podria publicar-hi un secció tractant de la Sardènyia catalana. Només va caldre que li ho oferís perquè fos acceptat. L'endemà vam tenir aquell sard allotjat en tot i per tot a casa nostra. El vam péixer durant vora tres mesos i no ens féu altra cosa que escriure i compondre la seva secció destinada al setmanari. L'empresa anava molt malament. A fi d'any vam suspendre el periòdic. Antoni Ciuffo, per no haver-se de quedar com a simple caixista al nostre taller, i no volent tornar cap a la seva terra, va decidir viatjar per Catalunya, València, Balears i Rosselló, visitant intel·lectuals, sol·licitant-los cabals per a fer una revista intitulada *La Sardènyia catalana*. La tal revista no sortí pas. Allò sols era un pretext per a poder mantenir-se aquell sard sense altra mena de treball, i va aconseguir-ho fins que se li acabà el recurs de l'explotació del patriotisme".

⁵² La seva activitat com a conferenciant és recollida en les pàgines de *La Sardènyia Catalana* (pp. 8-9): "A més d'això, y a fi de propagar y extèndre la nostra acció, limitada per ara a una revista mensual, l'estimat amic y company de redacció Ramon Clavellet, establert a Barcelona a partir de la epoca del *Congrés Internacionals de la Llengua Catalana* ha emprès una excursió patriòtica per Catalunya, explicant, en forma de conferències l'estat actual de la vida catalana en aquella terra y lo despertar d'aquest sentiment de simpatia entre germans, apartats y desconeguts durant moltes centurries; cosa que per molts encara era una novetat. Clavellet es estat molt ben acullit per les viles y ciutats ahont va passar, portant amb ell la veu dels catalans d'Italia y no li va faltar la cooperació moral y material a l'obra d'ell y dels seus companys. [...] De la primeres conferències que Clavellet va donar a Sitges y Vilanova y que resultaren molt interessants, segons se despren dels periòdichs locals Baluart de Sitges y La Costa de Ponent, reproduhirem aquí alguns fragments, no poguent-lo fer enterament com haurian desitjat per faltarnos espay".

⁵³ Es tracta de can Clement Manso (Canuda, 45 y 47, 2n).

⁵⁴ Aquesta carta presenta una estructura atípica pel fet que no hi ha salutació. Es descarta, però, la possibilitat que hi manquin fulls. Sembla que la inclusió de les poesies esmentades pot motivar aquesta absència de convencionalisme.